

A decorative border of small red floral motifs surrounds the entire page. The motifs are arranged in a regular grid pattern, with a slightly larger margin at the top and bottom.

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

T. ERDÉLYI ILONA

ERDÉLYI JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

T. ERDÉLYI ILONA

ERDÉLYI JÁNOS

Erdélyi Jánosnak, a múlt század nagy hatású költőjének, népdalgyűjtőjének, filozófusának és esztétájának pályáját dolgozza fel e kötet. A gördülékeny stílusban megírt, világos felépítésű kismonográfia megbízható eligazítást nyújt e gazdag munkásság legfontosabb eredményeiről és kérdésköreiről.

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

T. ERDÉLYI ILONA

*

ERDÉLYI JÁNOS

A MŰLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ

T. ERDÉLYI ILONA

ERDÉLYI JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1981

ISBN 963 05 2484 8 az összkiadás száma
ISBN 963 05 2486 4 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1981

T. Erdélyi Ilona

Printed in Hungary

TARTALOM

Szülőföld és ifjúság	7
A férfikor küzdelmei	25
A tudós életműve	67
A népköltészet gyűjtője, kiadója és teoretikusa	72
A bölcsészet tanára és történetírója	123
Az irodalom „műbölcsésze”, történetírója	177
Bibliográfia	212

SZÜLŐFÖLD ÉS IFJÚSÁG

Erdélyi János 1814. április 1-én született Kis-Kaposon, Ung megyében, a Laborctól, a Latorcától és az Ungtól körülölelt „vízközben”. Ott, ahol a „széljárta ungi róna . . . a Latorca folyásától emelkedve, mint örök oszlopokhoz támaszkodik az ungvári hegyekhez”. Kapos, mint neve mutatja, kapu, gyepüvidék, két földrajzi táj, két nép, két vallás és két kultúra érintkezési pontja. Két világ mesgyéjén terül el, befogad és továbbít. Rajta keresztül haladt az északi vidéket az ország közepé-

vel összekötő út Ungvártól Kaposon és Leleszen át a Bodroγκözbe, az Alföldre.

Az apa, Erdélyi Mihály, telkes paraszt. Iparkodását nem kísérte szerencse: hol a tűz, hol az árvíz pusztította házát, jószágát. Hetedik, legkisebb gyermeke, János, így őrzi apja emlékét: „... földművelő létére is jó rímű, takaros verseket csinált, miknek leginkább szentírási helyek s történetek valának tárgyai ... szegény házában néhány darabbul álló könyvtárt gyűjthete össze.” Erdélyi Mihály latinul is olvasott. 1832-ben, 62 éves korában elvitte a „vízi betegség”, a szívbaj. Az anya, a „jó dalos” Kovács Zsuzsanna, a szom-

szédos Mocsárból származott Kaposra. Öt gyermekét eltemette. A legkisebbet, egyetlen fiát, aki maga is szépen énekel, dallal és szeretettel neveli.

A kaposi évek hamar elszállnak, a gyermek korán a könyv ígézetébe kerül. Apja fogja betűvetésre, és mire a kaposi iskola küszöbét átlépi, már komolyabb stúdiumokra kerülhet sor. „A helybeli falusi tanoda, s a progymnasium egyszerűsmind, melybe a hétéves fiú vitétt, oly előmenetelt ada a latinban is a gyermeknek, hogy három év múlva 1824., tagjává lehete a pataki gymnasiumnak, az idő szerint a syntaxisi osztálynak” — mint *Önéletrajzi Vázlatában* írja, Sáros-

patakon a két szintakszista osztály elvégzése után kijárja a rétori poétai, filozófiai és logikai osztályt. Mindvégig eminens, az *Önéletrajzi Vázlat* szerint: „Mint iskolás nem volt rabja betűnek, szónak, ellenben köztudomásra jutott felőle, hogy osztályában legjobb dolgozatokat írt magyarul, latinul, versben, prózában, s tanulótársai között, mint correpetitor volt elismerve.”

1830-ban váratlan esemény dűlja fel a család nyugalmát, az apa betegsége elhatalmasodik. A 16 éves ifjú válaszút elé kerül: hazatér parasztnak, vagy elmegy nevelőnek, hogy biztosíthassa szűlei megélhetését és talán majd egyszer

a továbbtanulást. Erdélyi a hazavezető útra lép. Kaposon műveli apja földjét. Néhány hónap után azonban nem tud otthon megmaradni, de anyja sem engedi, hisz ő papnak álmodja fiát. Erdélyi nevelőnek szegődik; ettől kezdve tanul és tanít. Egy évet nevelősködik, hogy összegyűjtse a következő évre valót, egy évet Patakon tölt. 1831-ben „subscribál”, beiratkozik a felsőbb osztályokba. Ekkor már írónak készül, búcsút mond a papi palástnak és leveti a tógát. Hároméves késéssel, 1835-ben fejezi be a középiskolai és 1837-ben az „akadémiai” tanulmányokat.

Erdélyi János a reformkori plebejus értelmiség akkor szokásos

útját járja. Hét évig eszi a nevelők kenyerét. Voltak rossz emlékei, mégsem gondol keserűséggel vissza azokra az évekre. Az elszakadás a szülői háztól, a kényszerű felnőtté válás, az új társadalmi környezet sok bánat forrása, de nagy iskola is. Itt találja magát szembe a feudális társadalom embert és sorsot meghatározó könyörtelenségével. A „pórfiú” Patakon, a „szegények iskolájában” nem érzi a másodlagosság állapotát. Ott nem a rang, hanem a tudás a mérce. Erdélyinek van becsülete Patakon, tehát rangja is. Kitűnő diák, az önképzőkör ünnepezt költője, szigorú bírálója, s mindehhez még a legjobb dalos és métajátékos!

Ezzel szemben a „nemtelen” instruktorkor a patrónus házában az úrfi és a kiscseléd között lebeg, fentről — még ha jól bánnak is vele — lenézéssel, letről pedig bizalmatlansággal tekintenek rá. E felemás világban a könyvek adják az otthon békéjét és biztonságát. Patakon a klasszikus auktorokat forgatja, elsősorban Ovidiust, Cicerót, Horatiust és Cornelius Nepost szereti. Kemecsen ismerkedik meg a magyar irodalommal: „Literaturai művelődését illetőleg, különösen a szabolcsi háznál a legjobb magyar könyveknek juttat olvashatására, s itt tanulá ismerni a literatúrát hősei- s műveiben, mire a Felsőmagyarországi Miner-

va, Erdélyi Múzeum, Tudományos Gyűjtemény több évi folyatai és Muzárion szolgáltak forrásul.” Itt olvassa a *Himfy* után a *Regéket*, Kisfaludy Károly darabjait, Berzsenyi, Kölcsey műveit, és az *Aurórá*t, a *Hébé*t. Itt fedezi fel a magyart mint az irodalom, a tudomány nyelvét. Mind ez ideig Patakon akkor jobbára a tudós latin járja, anyanyelve a szülőfalu, a népköltészet és a vallás nyelve. Nevelősködése következő állomásán, a Zemplén megyei Cselejen, a művelt Kolosy József derűs, társaságtól hangos kúriájában „a féligmeddig értett német nyelvnek esett, s nemsokára olvasá Matthisont és Bürgert, Rousseau

Emiljét és Montesquieu Esprit des loisját német fordításban". Az utóbbi kettőt „jobb szereté”. Az olvasmányok egymásutánjában mintha tudatos válogatás érvényesülne. „Montesquieu és Rousseau után — mint *Önéletrajzi Vázlatában* írja — igen jól következett két hazai szerző műve, a *Stádium és Bölöni Farkas Sándor Éjszakai amerikai utazása*.” Rousseau olvasásakor „új világosság” gyúl ki előtte: a francia író példája csillantja fel talán a lehetőséget, mutatja az utat, hogy tanulással „az egykori inasból halhatatlan nevezetesség lehet”.

Instruktorsága utolsó és a legkevésbé boldog öt évét, 1835 és

1840 között, Berzétén és Pesten, Máriássy Zsigmond Gömör megyei alispán fia mellett tölti. A gazdag és előkelő, az úr és az úrnő egyetértését nélkülöző békétlen házban nem találja helyét. Életének ez az állomása is segíti fejlődését, tágítja horizontját. Az alispán ügyes-bajos dolgainak intézése közben betekintést kap a nemesi, megyei politikába, sőt még a kulisszák mögé is beláthat. A történelmi osztályt körüllegő misztikum végleg eloszlik: a „pórfiú” felszabadul, plebejusból polgár lesz.

Erdélyi jól látja a nevelői évek hasznát. „Ha az ember nevelő, és pedig ifjú korában az, legfőbb szerencse mellette, hogy tanul,

mert *kell* tanulnia”, vagy másutt: „Atyja házátul magával semmit nem vitt az iskolába — írja az *Önéletrajzi Vázlatban* —, mit illödelmi társalgás szabályai megkívánnak: az iskola viszont semmit nem adott tudományos ismereteken kívül, mik ha lágyítják is belül a szivet, de mellettük, emberek társaságában igen megfér a külsőben az esetlenség.” Nevelői évei alatt sokat lát, sokat tanul. Mire „hites ügyvéd” lesz, behozhatja azt a társadalmi helyzetéből adódó hátrányt, ami útját akadályozhatná, és immár készen, honoráciorként lép a világba, a közéletbe.

Erdélyi János útja messze vezet Kapostól, de a szálak soha nem szakadnak meg. Hazulról három nagy örökséget hoz, mindhárom végigkíséri életét. A bibliás, zsoltáros apától a tudás, a könyv becsületét, az anyától a víg kedélyt és a népköltészet szeretetét, a szülőfalutól a nemzeti közösség néphez, földhöz közeli érzését, az idegen ajkúak és vallásúak iránti türelmet kapja.

A népköltészet a szülői ház és az anyanyelv. Egyiket sem tanulja, egyiket sem tudatosan szereti, egy velük. Korán elvesztett otthonát, a falu óvó, védő közösségét jelentik. Az anyától hallott, a kukoricafosztásnál vagy a fonóban dalolt

énekek elkísérik Patakra, Pestre, még a nagyvilágba is, mint olaszországi naplójegyzetei tanúsítják. Egy-egy dal valós élmény, személyes emlék, amelyet húsz-harminc évvel későbbi feljegyzései is frissen őriznek meg. Hatéves volt, amikor pl. azt a dal hallotta, amely így kezdődik:

Széles víz a Duna,
Keskeny palló rajta,
Ne menj rá galambom,
Mert leesel róla.

„Ez a dal egyike rám nézve a legrégebbieknek.” Ugyancsak 1820-ban hallotta a kaposi gyermek a következőt:

Nem iszom bort, fogadásom
 tiltja,
Iszom vizet, ha a rózsám adja,
Még azt is úgy, ha szájából adja,
Mint a galamb, ha párját itatja.

A következő időrendi bejegyzés a *Nótdáskönyv*ben 1822-re utal, amikor „mint falusi iskolás” a *Cserebogár, sárga cserebogár . . .* kezdetű dalt tanulja. A családi környezet a tiszta népdalt adja, az iskolát végzettek közt a népies műdal is járja. A *Nótdáskönyv* bejegyzései, a népdalok egymásutánja jelzi Erdélyi útját és azt a hűséget, amellyel élete végéig gyűjti a dalokat. Patakon a népköltészet élő hagyomány, hozzá-

tartozik a diákélethez. Egy-egy szép dal feltűnése eseményszámba megy. A szuplikáló legátusok, szünetekre hazalátogató parasztyerekek hozzák és viszik a dalokat. „Katona, diák, mikor hazakerül, egy itce borért tanítja meg a legényt új nótára.” — emlékezik Erdélyi. A jó énekesnek, nótafának híre szalad a diákkamrákban; hozzák és viszik a dalokat. „Valami tiszaháti diák hozta 1828—29-ből a dalt, amely így kezdődik:

Tiszaháti barna lány,
Gyere velem a Tiszán,
Ha átaljössz a Tiszán,
Megcsókollak a partján.

Dunántúliaktól hallotta a következőt:

Végigmentem egy asszonynak
Az udvarán,
Betekinték véletlenül
Az ablakán.

A népdalkultuszt segíti az énekar, a „kántus”, melyben Erdélyi a tenor szólamot énekeli. Az ünnepi alkalmak megkövetelte zsolttárok, temetési énekek, valamint német műdalok mellett ritkán kerül sor egy-egy Csokonai-versre, a kántus mégis a népdalok műhelye. A próbák szünetében vagy utána a jóhangú ifjak, közöttük sok „népi sarjadék”, ha-

mar rázendítenek a hazaira. Bizonyosságul szolgáljon Erdélyi emlékezése, mely szerint a következő dalt a kántus híres precentorától, Török Mózesától tanulta:

Jaj, be szennyes a kendője,
Talán nincsen szeretője,
Adja ide, hadd mossam ki,
Úgy sem szeret engem senki.

„Ennek még sok versei vannak.”

Erdélyi János sok dallal ismerkedik Patakon. Összeveti az egyes vidékek dalait, értékeli őket, kiválasztja a legszebbeket. Ekkor és itt kezdődik az a folyamat, amikor már tudatosabban látja a népköltészet szépségét, értékeit, gondolatai azonban más körül forog-

nak, vágyai másfelé viszik: a költészet tündérvilága lebeg előtte.

Az utat, amely őt Kaposról Patakon át Pestre vezet, az író törvényszerűnek ítéli: „levén a nép fia, melynek dalait, szólásait, közmondásait gyermekéje óta figyelmesen hallgatta, hasonlókép neveltetése és első ifjúsági élete is tiszta magyar világban folyván, nem csuda, ha mi benne ösztönyszerűleg dolgozott, az irodalom körüli szorosabb foglalkozás között, tudománnyá nőtte ki magát lelkében, s célba vette gondolatai fogantatását. Így lőn, hogy midőn 1842 január 22-én a Kisfaludy Társaság tagjává megválasztatnék, a népköltészetéről tartá felolvasását.”

A FÉRFIKOR KÜZDELMEI

Erdélyi János 1835 szeptemberében verseket küld Bajzának. Ekkor merészkedik arra, hogy az igazi nyilvánosság elé lépjen. Bajza álnévnek hiszi a nevet, amikor közli a dalokat — az 1836-ra megjelenő Aurórában —, amelyek Kölcsey és Bajza modorában panaszolják az ifjú „árvaságát”, honvágyát a Hegyalja után, ahol boldog volt. A költő a vidám pataki diákvilágból, majd a kedves Kolosy-házból kiszakadva, Berzétén, egy kedvet, vendéget kergető, a gömöri hegyek közé temetkező, komor úri

lakban, idegen ajkú nép között morzsolja napjait. A versekben kifejeződő érzés igaz, a modor idegen. A kritika és a közönség ennek ellenére felfigyel e „pehelykönnyű, lágy dalokra”, és „tapsal kíséri”. Az igazi sikert a *Pórfiú* hozza, különösen az ifjúság körében. Ebben már saját hangján szólal meg: a nemesi jogokból kisémmizettek nevében vádol és figyelmeztet, jaj az országnak, ha az anya, a nemesi nemzet nem öleli magához „nemtelen” fiait! A költő itt és a későbbi versekben utat tör, új kérdéseket vet fel, nálunk újszerű gondolatokkal és látásmóddal jelentkezik. Szokatlan erővel szól, és új műfajokkal kísérletezik.

Népdalaival, családverseivel divatot teremt. Saját költői munkásságára is érvényesek azok a sorok, amelyeket az 1836—1843 közötti költészetről írt: „... a haza és érdekei, a nemzetiség eszméje többször pendült meg, mint azelőtt, ... szorosabb ragaszkodással a nap történeteihöz, szóval a költészet mintegy kézenfogva kezdett járni az élettel, ez segíté amaszt, az segíté ezt, tehát azon útra tért, melyen járnia legszentebb kötelessége.”

Az 1830-as években Erdélyi János költőként lép fel, és költőként választják 1839-ben a Tudós Társaság tagjai közé. Ő azonban már legnagyobb sikerei idején is

másféle terveket forgat fejében. 1838-ban nem vesz részt a „tollcsatában”, amelynek harcias bajnokai, az ifjú literátorok, amikor Bajza, Vörösmarty és Toldy ellen fellépnek, nemcsak az Athenaeum szerkesztői, hanem az „Akadémia urai” ellen is láznak. Erdélyi sem ért egyet mindenben a triással, de a személyeskedő polémiáktól félti az irodalom egységét.

Közben ő maga is szervezkedik. Kazinczy Gáborral megalapítják az „Ifjú Magyarország” folyóiratát, *Táborozások az élet és irodalom köréből*, ill. *Népbarát* címmel. Erdélyi nagy olvasmányélménye ekkor Ludolf Wienbarg *Aesthetische Feldzüge* (Hamburg, 1834.) c. műve,

amely a Junges Deutschland néven ismert írói csoport programnyilatkozata. Wienbarg *Esztétikai táborozásaiban* Erdélyi többet látott esztétikai leckéknél, többet, mint a radikális politikai nézeteket valló jung-deutsch írók csatározásait a megmeveredett német klasszicizmussal, az elaggott, „copfos”, filiszteri Németországgal. Elvbarátaihoz hasonlóan gyűlöli a zsarnokságot, együttérez a leigázott lengyelekkel, lelkesedik a francia forradalomért és lázong az ország társadalmi elmaradottsága ellen. És mindebben Wienbarg műve is segíti, az nyitja ki szemét. Miközben a német írót fordítja, ráébred „az irodalom politizálása” és a

„mozgalomliteratúra” nagyszerűségére. Barátjával, Kazinczy Gáborral vágyaikban a feudalizmus romjaiból már új országot építenek, mégpedig az élet és irodalom összekapcsolását, elválaszthatatlanságát valló „modern” művek segítségével. Olyan műveket ígérnek és kérnek lapjaik számára, amelyek „a szép tett” — pl. a francia forradalom — költészetét hirdetik, elűzik a maradiság előítéleteit, száműzik a tisztességtelenséget és széles olvasótáborhoz szólnak. Álmuk azonban hamar összeomlik: a Szent Szövetség nyugalma felett őrködő cenzura betiltja a vállalkozást. A „veszedelmes, felforgató tanokat” hirdető írói cso-

port szétesik. Erdélyi is más úton készül tervei megvalósítására, de a Wienbarg-élményt nem felejtí.

Írói pályájának fontos dátuma 1840 júliusá, amikor felhagy a nevelősködéssel, és végleg Pesten telepszik le. Nevelői éveit alatt összekuporgatott vagyónkája megadja a lehetőséget, hogy végre „a maga ura és maga szolgája” legyen. Elhatározása végleges: elég a juratériából, csak az irodalomnak és az irodalomból él. A nagy elhatározás nem tart tovább félévnel, ismét „tanulja a törvényt”. A változás oka: szerelme költő-barátainak nővére iránt. Vachott Kornélia valóban tündérlány, „Titánia tündérke”, amint unokabátyja,

Kossuth Lajos nevezte. Szépségéről Barabás Miklós portréja tanuskodik, páratlan lelki nemességének megnyilatkozásait levelei őrzik, éppúgy, mint a korban szokatlan műveltségét. A kékszemű, dús szőkefürtű Kornélia kedvéért az író hogy ne tűzné fejére „a prókátorság tövis koszorúját vagy inkább bogáncsfüzérét”, s mindezt „a nyomorú vigasztalásért, hogy rangom legyen a társadalomban, mely kedvét leli a szóban és a címben ..”. 1841. március 16-án kitűnően levizsgálják: „hites ügyvéd”. A plebejus „rangot és címet” kap, immár honorácior, tehát méltó Kornélia kezére. A tíz nappal később meg-

tartott esküvő a kor társadalmi eseménye. A kaposi parasztfiú és a nemes kisasszony házasságában a politikai haladást ünneplik: a „mésalliance” ezzel egyszeriben jelképi erejű, az érdekegyesítés gondolatának diadala; násznagyuk Kossuth Lajos, tanúik Fáy András, Ágoston József, az ellenzéki, nemrég még „nota” perbe fogott követ, Dubraviczky Simon, Pest megye első alispánja, valamint Heinrich Nepomuk K. János kapitány, Kornélia nagybátyja, a lónemesítés gondolatának propagátora.

Az 1841-es esztendő meghozza Erdélyi számára a boldogságot: gyermeksége óta először van újra meleg, szerető otthona, amelyben

irodalmi terveket szőhet. Ekkor ölt benne testet a gondolat, amelyet Szemere Miklósnak írt levelében fogalmaz meg:

„Erős szándékom a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni — írja —, azokat, amelyek szerző és idő s hely nélkül, vadvízként buzognak föl a nép költészeti szelleméből, mégpedig hangjegyekkel együtt, s e végre, mint felőle nézeteimet világ elé is bocsátandom, az első lépést azzal teszem, hogy a haza vidékeire némely barátim, vagy ösmerőseimhez írok: szednék össze, mit a nép ajkáról letanulhatnak... Ebbe ugyan bele telik egy pár év vagy több is, de én nagy be-

folyásúnak remélem eredeti zene- és népdalköltészetünk kifejlesztésére, annyival inkább, mivel ideje volna megszabadulni a német Lieber Augustin s más idegen fajú hangicsálások kórságától.”

1841-ben Erdélyi ismét választás elé kerül: enged politikus, közéleti érdeklődésének és elfogadja a Pesti Hírlap „szerkesztősegédjét”, amelyet Kossuth felkínál neki vagy vállalja a bizonytalan írói jövőt. Kossuth ajánlata a fiatal plebejus írónak szól, aki részt vesz az ellenzéki ifjúság megnyilatkozásaiban: köszönti Széchenyit a fáklyás zenével felvonuló jurátusok nevében, tiszteleg Deák előtt és fogadja a diétáról megtért ellen-

zéki követeket. Erdélyi mégsem él a csábító lehetőséggel, félti függetlenségét, írói tervei megvalósulását. Elhatározásának helyességét nemsokára igazolja az idő: 1842 januárjában megkapja a Regélő Pesti Divatlap kiadói engedélyét, és Garay Jánossal együtt szerkesztő lesz. Az irodalmi lap nyilvánossága, 1843 januárjától pedig a Kisfaludy Társaság „titoknoksága” megadja a módot, hogy elképzeléseit megvalósíthassa. A nagy művekre mégis várni kell.

1841 októberében szomorúság köszönt a házba: Erdélyi Mihályné hatvanegy éves korában meghal. Erdélyi már csak a halottól vehet végbúcsút, amikor Kaposra ér,

már nem találja életben anyját. A súlyos gyászt enyhíti az öröm, amely a szülőket 1842. március 15-én kislányuk születésével éri, akit anyja és két nagyanya nevére keresztelnek. Nyolc nap múlva Kornélia Zsuzsanna árva, Erdélyi özvegy, feleségét elragadja a gyermekágyi láz. 1844 tavaszán kisleányát is elveszíti. A csapások, a pótolhatatlan veszteségek súlyosan megviselik Erdélyit.

A predesztinációs tant elfogadó, sorsát vállaló férfi most, amikor harmincévesen mindenkijét eltemeti és teljesen magára marad, fellázad és perbe száll végzetével. Elhagyja az országot. Az a gondolat is foglalkoztatja, hogy többé

talán vissza sem tér oda, ahol annyi bánat érte.

1844 áprilisa és 1845 júliusa között Béctől Hágáig, Londontól Máltáig végigutazza Nyugat-Európát. Az utazás akkor az iskolai tanulmányok lezárását, a felkészülés befejezését jelenti, elsősorban arisztokrata és nemes ifjaink számára, akik vállalhatják az utazással járó tetemes kiadásokat. Világot látni mégsem sikerült mindenkinek, mert a vándorlegények vagy a protestáns lelkészek útja csak keveseknek volt járható. Erdélyi János Máriássy Bélát kíséri. Volt tanítványa fél év után hazatér, ő azonban folytatja útját. Nyelvtudása is segíti, hogy jól,

érezze magát, idegensége nem kínozza. A nap minden óráját kihasználja: Németországban az oktatással, az iskolarendszerrel ismerkedik, Franciaországban a polgári társadalmi berendezkedéssel. A francia politika és a társas élet elevensége, a naponta újságot olvasó köznép tájékozottsága fellelkesíti. Német- és franciaországi, angliai tapasztalatai a közéleti embert alakítják, Itáliában folytatott képzőművészeti tanulmányai az esztétikust formálják.

A művészetek, a tudomány és az irodalom nagyszerűsége mámorossá teszi, a sajtószabadság pedig felvillanyozza. Élményeiről úti leveleiben ad számot. A Pesti Di-

vatlapnak, a Pesti Hírlapnak és az Életképeknek küldött tudósításai a műfaj legjobbjai közé tartoznak.

Erdélyi mégsem enged a csalogató ígéreteknek, amelyekkel Párizsban marasztalják, állást és ott-hont kínálva. Hazatér, pedig itt-hon csak néhány barátja és feladatai várják. Anyanyelve, az irodalom és a népköltészet szeretete nagyobb erő, mint a gondtalan jövő ígérete.

Pesten már az első napokban csalódás fogadja. A legszomorubb, hogy Kornélia öccsében, Vahot Imrében kell csalatkoznia. Erdélyi utazása előtt — rendezve dolgait — a Pesti Divatlapot ideiglenesen, utazása idejére átadta

sógorának. Hazaérve kéri a lapot, Vahot azonban nem adja. Előbb hitegeti, majd húzza az időt, végül hazudik: angolnaként csúszik ki a kézből. Erdélyi feladja a harcot. Elege van a kétszínű és hitszegő ígéretésekből. Honi Lapok címen új folyóirat engedélyezését kéri. Próbálkozása megfeneklik a Központi Könyvvizsgáló Hivatal ellenállásán. Így 1845 júliusától saját orgánum nélkül marad. Munkakedve és munkabírása ezekben az években páratlan: a Honderű és a Pesti Divatlap kivételével a kor minden jelentős vállalkozásában dolgozik. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja a *Magyar Népköltési Gyűj-*

teményt, melynek ő a kezdeményezője. 1847 januárjában elvállalja a Társaság kritikai orgánumának, a Magyar Szépirodalmi Szemlének a szerkesztését. A Szemle igényes kritikai fórum, fontos feladatot lát el, szükség van rá, mégis megszűnik. Az 1847-es esztendőben minden egyebet háttérbe szorít a politikai érdeklődés. A Szemle különösen megérzi az idők változását, mert a kritikát nem kedvelik az írók, s a közönséget sem igen foglalkoztatja az elmélet, megbukik a kor egyetlen színvonalas kritikai orgánuma.

Az író 1844–45-ben hét országot jár be, sokat tanul és lát, horizontja kitágul. Amikor haza-

térése után friss szemmel néz szét az országban, elkeseredik. A nemesi politizálás szűklátókörűsége, az erők széthúzása, az iskolázatlan nép szegénysége és kiszolgáltatottsága éppúgy mellbe veri, mint a közönség műveletlensége. Egyre erősödik benne a meggyőződés, hogy a polgári átalakulás előestéjén a legfontosabb feladat a polgári tudat kimunkálása, amelynek feltétele helyzetünk és önmagunk reális megismerése, a nemzeti önismeretre nevelés, a nép művelése. Int a demagógiától, éleszti a munka és a tudomány iránti kedvet, ostromozza a nemzeti előítéleteket, utazásra vagy legalább út-leírások olvasására serkent, az elem-

zõ, kritikai látásmód fontosságáról értekeznek, valamint a nyelvtanulás hasznáról, a politikai és társadalmi erők egyesítéséről, olcsó, nagy példányszámú könyvek kibocsátásáról. Teszi ezt publicisztikai írásai-
ban, kritikáiban, de szóban is, a nemesi reformellenzék társadalmi, valójában politikai fórumán: a Nemzeti, Pesti, ill. Ellenzéki Körben, amelynek választmányi tagja. Publicistaként és kritikusként unos-untalan ismétli az önismeret, valamint a tanulás hasznát, a tudomány szerepét egy nemzet életében. Bírálataiban és tanulmányaiban az egyszerű, az igaz, az élethez közeli, a valóságot követõ esztétikai normát szabja meg: az

„egyéni”-t a „reál”-t, szemben az „eszményi”-vel, az „ideál”-lal. Folytatja dramaturgiai, színházi tanulmányait. A 30-as évek végétől foglalkoztatja a színház, a dráma. A divat akkor őt is a drámaírássra ösztönzi. Történeti tárgyú darabjai azonban nem maradandó értékűek. Annál fontosabbak cikkei. A *Bánk bánt* író Katona József, aki drámaíróként az eszménye, drámabíróként is az maradt. 1846 nyarától a Nemzeti Színház mellett működő drámabíróvá választmány jegyzője, 1848 június 1-től Bajza József utódjaként a Nemzeti Színház igazgatója. Erélye és szervező képessége nagy szerepet játszik abban, hogy a nemzet szín-

háza nagyobb pusztulás nélkül
vészelheti át a pénzügyi nehézsé-
geket, majd a többször gazdát
cserélt Pest ostromát, a háborús
eseményeket.

Erdélyi Jánost Kossuth-hoz roko-
ni, baráti szálak kötötték. Barátság-
guk később megszakad, Kossuth
táborából azonban nem válik ki. Bár
ő maga municipalista, műveltsége,
széles látóköre, kritikai, tudomá-
nyos elemzésre hajló gondolkodása
és idegenkedése a „sújtástól és vi-
tézkötéstől”, a külsőségektől, közel
viszi a centralistákhoz, elsősorban
Csengery Antalhoz. Politikájukat
azonban nem osztja.

Március 15. eredményei, az if-
júsága óta áhított polgári forrada-

lom vívmányai, a közteherviselés, a jobbágyság eltörlése, valamint a sajtószabadság saját személyében érintik. A nemzetőrök közé áll. 1849 januárjában elvállalja a *Respublica* című napilap szerkesztését, amelyet barátja, egykori diáktársa, Szemere Bertalan alapított. A forradalom alatt megjelenteti *Szabad hangok* c. versgyűjteményét, ádáz osztrákgyűlöletének kifejeződését.

Világos után neki is menekülnie kell a felelősségre vonás elől. Felső-Zemplén egy távoli kis falujában, Cselejen húzza meg magát. Történelmi tanulmányokkal, elmélkedéssel telik ideje. Keserű önvád gyötri, úgy érzi, hogy

nem volt elég tevékeny, bár örök-
ké kezében volt a toll. Közben
magyar és „tót” népdalokat gyűjt
és sajtó alá készíti a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* következő kötetét, a *Magyar Közmondások Könyvét*.

A Haynau-terror csendesedése után barátai biztatására Pestre merészkedik, hogy újra kézbe vegye az elejtett tollat, mert az a meggyőződése, hogy: „... mozogni kell, mert ez a mozgás mind tanúság mellettünk; ha nem írunk, akkor végünk, legfelsőbb helyen azonnal tudomásul veszik, mint irodalmatlan nemzetet néznek bennünket, tehát adjuk jelét abban, miben lehet, életünknek.” Amint

alkalma nyílik, megjelenteti közmondás-gyűjteményét és folytatja gyűjtő munkáját. Abban a szellemben, mint a *Közmondások Könyve* végén közölt tanulmányában kifejti, amely a történelmi változások előtt áthatotta ezt a tevékenységét.

1851 augusztusában felszólítást tesz közzé a Pesti Naplóban *Gyűjtsük a hazai népszokásokat!*-címmel. A hatóság a cikket gyanús-
nak találja, a szerzőt a lap szerkesztőjével, Bánffay Simonnal együtt haditörvényszék elé idézi és megint, hogy „védjék magukat”. A vádat végül elejtik, Erdélyi mégis kénytelen meghátrálni. Miután nem számíthat a kö-

zönség támogatására sem, lemond dédelgetett tervéről, a népszokások gyűjtéséről, a *Népköltési Gyűjtemény* folytatásáról. Erősödik benne a meggyőződés, hogy el kell mennie Pestről: „Az én levegőm elfogyott, mi vinné hát énekemet?” — írja barátjának. Megélhetése sincs a szétesett, pangó irodalmi életű fővárosban. Leghelyesebbnek az látszik, ha elfogadja a sárospataki főiskola immár harmadszor megismételt hívását, és — átmenetileg — elmegy professzornak Patakra. 1851 novemberében foglalja el filozófiatanári katedráját.

Erdélyi János nyugalmat és otthont remél egykori „anya-isko-

lájától”, ahol folytathatja munkáját és talán még családalapításra is gondolhat. Kilencévi özvegység után Pesten megismeri és megszereti a csallóközi birtokoslányt, Csorba Ilonát. Az anya nem örül a lánykérésnek. Odaígéri, de mégsem akarja adni Ilona kezét. Sokallja a távolságot Komárom és Patak közt, a vőlegény éveinek számát, szegénységét, és kicsinyli hivatalát. Ilona azonban legyőzi anyja ellenállását, és 1853 augusztusában Erdélyi Jánosné lesz. A sorsfordító évek alatt a világ nagyot változik, Erdélyi azonban marad a régi, a „tempós”, mint menyasszonyához írott szavai mutatják: „Ne higye, hogy én dicsekedném

a szegény születéssel; az nem érdem, éppen úgy mint gazdagon születni, de szintúgy nem bűn egyik sem. Mi a rokonságot illeti, én rá nem sokat adok, s életemben, bár sokkal találkozám, kit úgy híttak, mint engem, soha nem volt szenvedélyem az a nexus vagy családi összeköttetés keresése; de mégis tartozom magamnak, a természeti vérkötelékek szentségének annyi kegyelettel, hogy nőmet előre figyelmeztessem, hozzá szoktassam azon gondolathoz, minél fogva őt, szegényes, kevésbé változtatott öltözetű magyar ember is meg fogja *talán* látni, látogatni, mint férjének rokona, s ez . . . ne legyen aztán terhére vagy kelle-

metlen az én kedves feleségemnek.”

Az 1851-es évek első felében Erdélyi János érdeklődésének előterébe — új hivatalából következően — a filozófia kerül. Átbuvárolja a filozófia történetét, és alapos Hegel-stúdiumokba kezd. Pestről azonban nem szakad el, és folytatja nagyhatású irodalmi munkásságát: erélyesen fellép a Petőfi-epigonok, a külsőséget, a „kelmeit” hajszolók, a Petőfi-örökséggel és a népköltéssel visszaélő költők ellen. Újra megszólal benne a poéta: versei a tragikus éveket, a pusztulást siratják. 1852-ben svéd, dán, norvég és skót balladákat fordít, új terület-

re irányítva költőink figyelmét, megmutatva a hazai költészet kitágításának egyfajta lehetőségét. A filozófiai és irodalmi tanulmányok kiteljesítéseként dolgozik a hegeli esztétikára épülő „előtanulmányai”-n, melyek az 1854-es Új Magyar Múzeumban jelennek meg.

Amikor Erdélyi János elfogadja a patakiak meghívását, él benne a remény, már-már meggyőződés, hogy sikerülni fog a helyi erők egyesítésével Patakból és az egész Hegyaljából egy újabb kulturális és tudományos centrumot teremtenie. Első lépésként — a nyomda korszerűsítése érdekében — jól képzett nyomdászt hívat Patakra.

Somosi Jánossal és Hegedüs Lászlóval, két kiváló tanártársával együtt megindítják a Népiskolai Könyvtárt, hogy korszerű tankönyvekkel lássák el az iskolákat. A tankönyvek kibocsátásával az új kormányzat központosító és németesítő iskolapolitikája ellen veszik fel a harcot, mert kivédik a Thun-féle Entwurf fenyegetéseit. Az osztrák iskola-tanácsosok ezután nem hivatkozhatnak a főiskola elleni támadásaikban ürügyként a könyvek hiányára és az oktatás nem kielégítő színvonalára. Az iskola közigazgatójaként és országos tekintélyként Erdélyi sokat tesz a korszerűsítésért, és néhány társával együtt megaka-

dályozza az állandóan fejük felett tornyosuló vihar kitörését: az iskola bezáratását. Tudja, hogy neki más feladatai vannak, de nem vonhatja ki magát a protestáns tanügyi bizottság munkájából, az iskola nyilvánossági jogáért folyó küzdelmekből, az általa javasolt és sürgetett Tanítóképző Intézet felállításáért, a „Testgyakoroda”, a tornacsarnok felszereléséért vívott harcokból. Hadakozás közben, melyet tanártársaival, a világi és egyházi előljárókkal folytatott, sok sebet kap, de ejt is. Nem értik hihetetlen aktivitását, sokoldalúságát, azt sem értik, hogy miért nem fogadja el, miért nem nyugszik bele abba a szellemi légkörbe,

amely a pataki tanárok nagy részét körüllegi. Erdélyit viszont bántja és ingerli a szellemi munkára való restség, a közöny, amellyel nap mint nap meg kell ütköznie. És miután, mint korábbi irodalmi vitáiban, ekkor sem rejti véka alá véleményét, sokak érzékenységét sérti. Helyzetéről — hosszú hallgatás után — 1860 februárjában panaszkodik Csengery Antalnak: „Sok küzdéssel, tusakodással jár az én életem. Visszaélések, kálvinista ízetlenségek, melyeket jól látok és nehezen tűrök, meg nem orvosolhatok, örökös hánykódásban tartják elmémet, kínozzák önbecsészetemet [!], s riasztanak visszafelé mindentől, amit kellene

is cselekedni. Ez, tudod, gonosz egy lélekállapot, kivált nekem.” A kor éles szemű megfigyelőjének, Pálffy Jánosnak igaza lett. Ő már 1854-ben felismeri a veszélyt, amely Erdélyire Patakon leselkedik: „Erdélyi — írja a pataki évek tanúja — egyike azon nagyon kevés számú, becsületes, eszes, józan felfogású férfiaknak, tele kedéllyel, minőket az Isten csak jókedvében teremt néha. De nincs a maga helyén Patakon. Tanártársai között egy sincs, ki az ő lelke- és szellemének mérvét megüsse. Ő itt elparlagul vagy elkedvetlenedik, az ő helye Pest volna. Ő lelke mélyéből gyűlöli a zsarnokságot, s keze alól kikerülő tanítványai

bizonyosan nem lesznek az osztrák barátai.”

Mindeme nehézségek közepette Hegedüs Lászlóval együtt 1857-ben megindítják a Sárospataki Füzeteket, hogy állandó tudományos fórum segítségével bekapcsolják Patakot és környékét az ország szellemi vérkeringésébe. Több éven át szerkeszti a lapot. Amikor 1858-ban újjászerveződik az Akadémia, Erdélyi Jánost a filozófiai osztály rendes tagjává választják. A pesti tudományos élettől nem szakad el, bár a Füzetek megindulása után egy ideig kevesebbet ír a pesti folyóiratokba. Barátai, többek között Csengery Antal, sajnálkoznak is e felett. Csengery

elismeri a Sárospataki Füzetek jelességét, nagy szükségét, azt azonban sajnálkozva állapítja meg — mint 1858 júniusában írja —, „hogy egyéb téerekről, mint lát-szik, egy idő óta visszavonultál, s különösen az aethetica mezején vezéri szavadat egy idő óta nem hallatod. Barátom, ez csapás az irodalomra.” Csengery ekkor már érzi Erdélyi hiányát és hívja őt Pestre. Erdélyi még nem mozdul. Bízik abban, hogy megvalósíthatja pataki terveit, de fél a pesti megélhetéstől is. Úgy gondolja, ha már professzorkodnia kell, akkor inkább Patakon tanítson.

Tele van munkakedvvel. Ő veti fel elsőként az 1859-es Kazinczy-

ünnep gondolatát a Füzetekben, és ő szervezi a pataki és széphalmi ünnepség-sorozatot, amely az akkor 100 éve született író emlékét eleveníti fel. A Kazinczy Ferenc-ünnep ugyanúgy országos mozgalommá, az önkényuralom elleni tiltakozássá nő, mint az 1860. július 8-án rendezett „háromszázados”, a főiskola fennállását köszöntő ünnep, amelynek lelke és mindenese ugyancsak Erdélyi.

Erdélyi János 17 évet tölt Patakon. 1851-től a filozófia tanára, 1862-től, a jogakadémia újjászervezésétől kezdve az észjog, az egyházjog és az államtudományok professzora is. 1863 őszén — betegségétől kezdve — a kisebb, heti

három órát követelő irodalmi tanszékre megy át, és mellette vállalja a főiskola könyvtárának vezetését.

Pataki évei alatt sem hagy fel a népdalok gyűjtésével. Örömmel értesül arról, hogy a Kisfaludy Társaság feléledésével — Gyulai Pál indítványára — újra szóba kerül a népköltési gyűjtemény folytatása. Erről Erdélyit is értesítik, de nem Gyulai Pál. Ő hallgat. Greguss Ágost fordul hozzá 1863-ban azzal a kérdéssel, hogy nem volna-e kedve részt venni a Társaság újabb gyűjteményének szerkesztésében. Greguss felteszi a kérdést, de meg sem várja a választ, közli, hogy — bár még nincs a

szerkesztő személye kijelölve — úgy tudja, Gyulai lesz a „központi szerkesztő”. Erdélyi ért a szóból. Elküldi addigi gyűjtésének eredményét. Válaszának rezignált hangja árulkodik keserűségéről. Azzal tisztában van, hogy Patakról nem irányíthatná a munkát, mint tette egykor Pestről. Még gondolatban sem pályázik Gyulai helyére, de tudja azt is, mennyivel tartozik neki e téren a Társaság és személy szerint Gyulai Pál. Annyit elvárt volna, hogy maga Gyulai keresse meg őt, az első vállalkozás elindítóját és kiadóját. Gyulai Pál azonban nem írta meg e levelet. Ezzel a momentummal zárul Erdélyi és a Társaság kapcsolata.

1867 végére belefárad a pataki életbe, látja, hogy nem tudja megvalósítani elképzeléseit, megváltoztatni, munkára serkenteni a környék református papjait és tanárait. Lemond állásáról azzal az elhatározással, hogy eladja pataki házát és Pesten telepedik le, vállalva az állásnélküliség kockázatát. Lélekben már megbocsát Pataknek és ellenségeinek. Feledi a harcot, régi kedve visszatér és már új munkáira, a tervbe vett színtézisekre, az esztétika, és a világirodalom történetének megírására tekint. Tele van bizakodással, még csak 54 éves, újra kezdheti életét. Sorsa azonban másként rendelkezik: 1868. január 23-ának

hajnalán egy szívroham végez vele. Halálát Arany János jelenti be az Akadémián:

„A hírlapok meghozák a döbentő tudósítást, a család gyászjelentése is megérkezett: *Erdélyi János* nincs többé! Sérteném a perc hangulatát, s a jelenlévők érzelmeit, ha részletes adatok felhozásába ereszkedném arra nézve: ki volt ő. Majd eljön a kegyeletes visszaemlékezés órája, midőn felszámítjuk a veszteséget, melynek e pillanatban csak súlya borít el. Ami leginkább fáj, az, hogy e jelesünk — mint előtte annyi más — még szinte nem vala túl élete munkabíró delén s ő a munkát

nemcsak bírta, hanem egész lélekkel teljesíté is.

Költő, műbíró, bölcsész: e három jelenség összhangzatban fejlett s jutott érettségre nála: mint költő, néhány darabjában senki mögött nem, — mint műbíró, az egyetemest a nemzetivel kapcsolva, mindenkor a jelen színvonalán áll, s tetemes része van benne, hogy költészetünk a hazai föld érintése által megizmosodjék, — mint filozof, épen hazai bölcsészetünk kisdéd pantheonának oszlopait rakja vala, midőn a kérlelhetlen halál, a még csak 54 éves férfiút, e hó 23-án oly váratlanul kivágta sorainkból.

Legyen áldott emlékezete!”

A TUDÓS ÉLETMŰVE

Erdélyi János művének hármaskörét Arany János fogalmazza meg elsőnek. Az ő nyomában jár Greguss Ágost 1868-ban tartott akadémiai emlékbeszédében, és őt követte az író legtöbb méltatója.

A rálátás közelsége, a perspektíva hiánya miatt Greguss még nem foghatja át tekintetével az egész életművet, s ez a későbbi években is várat magára. Erdélyi tevékenysége túlságosan szerteágazó, meg azután műveinek teljessége sem áll még a kutatók rendelkezésére. Összegyűjtött művei számos, ke-

vésbé jelentős kortársával ellentétben nem jelentek meg. A szükséges felmérésre majd csak azután kerül sor, amikor az eddig ismert művek mellett napvilágot látnak mindazok, amelyek több mint száz éven át pihentek a folyóiratok, hírlapok temetőjében vagy önálló, elfelejtett kis kiadványokban és kibontják az írói, tudósi pálya teljes ívét, amely sokpilléres hídként fogja egységbe a kort.

Ezek a folyamatosan kiadásra kerülő írások egyre markánsabbá formálják Erdélyi János alkotói arcát, kirajzolják új vonásait. Felidézik a rendszerben, fejlődésben vizsgálódó tudóst, akiben él az igény, hogy szinte már tudomá-

nyos pontossággal értékelje, mérje az irodalmi jelenségeket. Ezek a vonások először az 1830-as években tűnnek fel a nyelvészeti tanulmányokban és a gondolati versekben, amelyek fölé Herder alakja magasodik. Herdernek nagy szerepe volt abban is, hogy az otthonról hozott érdeklődést a népköltészeti stúdiumokkal kiteljesítve, Erdélyi a magyar népköltészet kiadója, és az irodalmi népiesség teoretikusa lesz. A kritikust és esztétát, a „műbölcsészt”, „a szellem krónikását” Hegel gondolatai formálják. Előbb szinte csak ráérez, később, az ötvenes években a rendszeres Hegel-tanulmányok idején az ő gondolatait feldolgozva, és a ma-

gyar irodalmi fejlődés belső logikáját, alapvető tendenciáit a hegeli ösztönzések szellemében magyarázva írja esztétikai „előtanulmányait”, tanulmányait.

Az ötvenes évek irodalmi értékezéseiben, íróportréiban felsejlik egy-egy nagyobb monográfia, egy-egy irodalomtörténeti összegezés ígérete, körvonala. Megérinti a pozitívizmus, majd a baconi empirizmus európai fuvallata. A hatvanas években az a gondolat foglalkoztatja, hogy megírja a hazai filozófiai gondolkodás történetét, mint azt *A bölcsészet Magyarországon* c. művében elkezdte. Ehhez számtalan előtanulmányt végez. Miként a magyarországi

bölcsészet története nem készülhetett el, a másik terv, a rendszeres esztétika megvalósítására sem marad ideje. Ugyancsak torzó marad gondolatgazdag világirodalomtörténete. Korai halála megakadályozza a megálmodott és megkezdett művek befejezésében.

A NÉPKÖLTÉS ZET GYŰJTŐJE,
KIADÓJA ÉS TEORETIKUSA

A reformkor néprajzi érdeklődését számos tényező magyarázza, mint pl. a nemzetté vállalással, a polgári fejlődéssel összefüggő kérdések, a kuriózumok keresésének és a filantrópiának — irodalmi — divata, Percy, Herder a Grimm-testvérek gyűjtőmunkájának ösztönzése, a nyelvi kutatások megindulása, a rousseau-i evázió gondolata vagy a romantikusok heidelbergi körének hozzánk is átsugárzó népdalkultusza, hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki. Hatásuk alól Erdélyi sem vonhatja ki magát,

ami azonban őt a népköltészet felé hatalmas erőként viszi, arról ő maga szól: „Levén a nép fia, melynek dalait, közmondásait gyermekéje óta hallgatta . . .”, azaz a szülőföld, Kapos. Korábban idézett soraiban nemcsak megjelöli a forrást, hanem megkülönbözteti a gyermekkorból hozott „ösztönös” érdeklődést a későbbi évek tudatos népiességétől, amely „az irodalom körüli foglalkozás” során „tudománnyá nőtte ki magát lelkében”. Ez utóbbinak első nyomai 1836-ban bukkannak fel, amikor az irodalmi divat hatására népdalokat és egy „népmondát” ír. Költőként vizsgálja a tartalmi, formai elemeket, a metrumot, tehát

a dallamot is. 1837-ben következik be nála a fordulat, amikor elhatározza magát „a népköltészeti ereklyék gyűjtésére, tüzetes velök bánásra”, és „egy prózai művet” ígér Kazinczy Gábornak *Népköltészet* címmel.

1841 februárjában, amikor Szemere Miklósnak beszámol egy népdalgyűjtemény kiadásának tervéről, már sokat tud a népköltészetéről, népzenéről. A paraszti élet zenei megnyilvánulásai — az „úrdolgások”, szüretelők stb. éneke —, valamint a maga dalolta énekek segítik a népdal jellemzőinek felismerésében. Dallam és dal összetartozása természetes számára, ha szövegre gondol, hallja az

énekszót is. Ugyancsak egyértelmű népdal és műdal különválása. 1841-ben tudja, hogy azok a népdalok, „melyek szerző, és idő s hely nélkül, vadvízként buzognak föl a nép költészeti szelleméből”. Ismeri értékeiket. Egyszerűségük, eredetiségük, valóságtartalmuk kritikai mérce, amelyet a műköltészetre kíván alkalmazni. Tervezi tehát a népdalok „egy testben” kiadását, mégpedig hangjegyekkel együtt. Jelentős dokumentum ez az 1841-es februári levél. Azt példázza, hogy majdnem egyszerre pattan ki Kolozsvárt és Pesten a gondolat: a már ismert dalok mellé az igazi nagy közönségben, a népben élő dalok gyűjtése.

Kolozsvárt Kriza indítja meg a gyűjtést, 1842-ben adja ki felszólítását — Erdélyitől függetlenül —, mint ahogy Erdélyi sem tud Kriza vállalkozásáról. Míg Kriza a népszokásokra és az „erkölcsökre” is kitér felhívásában, Erdélyi fontosabbnak ítéli a népdallamokat. Az indíték mindkettőjükénél azonos; a különbség a cél határozottságában, a megfogalmazás tudatosságában van. Kriza elsősorban gyűjteményben gondolkodik, Erdélyi az irodalom egészére tekint.

Nála a népköltészeti, filozófiai stúdiumok az irodalompolitikus célkitűzéseivel párosulnak és együtt alakítják esztétikai programját, amelybe szervesen beletartozik a

népköltészeti ereklyék kiadása, megismertetése. A két vállalkozás közötti eltérés, bár nem mutatkozik annak, az indulásnál mégis jelentős. Épp e különbség vezet ahhoz, hogy Erdélyi gyűjtésével gyors eredményt érhet el, míg Kriza csak évtizedekkel később tudja megjelentetni gyűjteményét. Erdélyi társadalmi-politikai töltést ad az irodalmi, esztétikai célnak s ezzel sikerre viszi az ügyet.

A Kisfaludy Társaság költői munkássága elismeréseként választja 1842 januárjában tagjai közé Erdélyi Jánost. Székács József köszönti a Társaság nevében „népünk költőjét”. Ő azonban nem költőként, verssel foglalja el szé-

két, mint később Tompa Mihály, hanem tudósként, értekezéssel. *Népköltészetről* címmel tartja előadását. A népi és nemzeti költészet viszonyát vizsgálja. Míg a népköltészetet az általánosabb, az örök emberi kifejeződésének tartja, addig a nemzeti költészetet időhöz köti, kapcsolja a történelemmel, a politikai eszmékkal. Az irodalompolitikus: a szerkesztő és a kritikus győzi meg hallgatóit, a Kisfaludy Társaság tagjait az addig alig becsült népköltészet értékeiről. Teszi ezt azzal, hogy a népit történelmivé emeli, a népköltészetet az „előkor”, a nemzet ifjúsága kultúrájának, történetének őrizőjévé avatja. A népköltészet arról az

időről vall, „mikor a státusélet a családban rejtezett, nemesség nem volt, ha volt is, színe, koronája volt a népnek”. A hajdanvolt egység később megszakad, nemzet és nép kettéválik, a népköltészet azonban megtartja az ősi kor emlékeit. A népköltészet esztétikai értéke ugyancsak indokolja fennmaradását: „átlátszó, tiszta előadása”, „minden törvénytől ment szókötései”, valóságtartalma, ereje és énekelhetősége az a forrás, amelyből idegenné lett költészetünk megújulást meríthet. Költészeti és esztétikai programját itt hirdeti meg: „... mikép mondatik, hogy isten az embert önképére s hasonlatára teremté, úgy

kell a művelt költészetnek is a népi hasonlatát viselni, azaz fölvenni a népi elemet, különben nem igazi, hanem korcs, fattyú, sehonnai.”

A helyhez, alkalomhoz és témához illő ünnepélyes, megemelt stílus visszafogottságát elsöpri a belső erő, a sodró lendület és egy nagyszabású képpel zárul az értekezés. A tenger és a magyar nép összehasonlítása addig nem szerepelt irodalmunkban. A kép mindenképpen elgondolkoztató asszociációkat kínál, és alkalmat nyújt arra, hogy az előadó, „népünk költője” hitet tegyen költői vallomásáról, teljes mellel álljon ki a „népi elem” érdekében: „A tenger soha ki nem fogy felhőiből,

bármennyi eső esik; ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz, aki őt hallgassa, seregestől találand megnyílt szívekre mindenkor, ha csak vesztét nem érzi a nemzet. Tehát tanulni a *népet*, az *életet*, beállni e tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a Jordánba, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.”

A Társaság tagjai, az ország szellemi vezetői előtt hangzanak el a nagy feltűnést keltő mondatok, amelyek igazságot szolgáltatnak a népköltészetnek, folytatva és kiteljesítve azt a gondolatot, amit addig a leghatásosabban Kölcsey Ferenc fogalmazott meg 1826-os

Nemzeti hagyományok c. tanulmányában. Erdélyi gondolkodásra készítő fejtegetései súlyos szavak: az addig jobbára csak „szenyves pórdanák”-nak ítélt dalokat költői eszménnyé magasítja. A kérdés további tisztázására, az elejtett fonal felvételére egy évvel később kerül sor ugyancsak a Társaságban. Az esztendő nem múlik el nyom nélkül. A Regélő Pesti Divatlap szerkesztőjeként és egy írói, baráti kör lelkeként minden alkalmat megragad arra, hogy előkészítse tervét és meggyőzze társait és olvasóit a néphez hajló, a népköltészethez forduló költészeti ízlés értékeiről.

Az 1843-as esztendő a népköltészet stúdiumok elmélyülésének éve. December 30-án *Magyar népdalköltészet. Töredékek* címen tartott előadása kapcsolódik a székfoglalóhoz, de továbbmegy annál. Három tudományos szempont kínálkozik említésre. Elsőként meghatározza a népdalt, különválasztja a „tulajdonképit” a „kölcsonzött”-től, „eredetök” szerint vizsgálja őket, kiemeli a néplélektan körébe vágó elemeit, végül összekapcsolja a népdal szövegét és a dallamot.

1842-ben csak esztétikai normákat emleget, egy évvel később érettnak ítéli az időt, hogy szóba hozza egy népdalgyűjtemény ki-

adását. Az előadást követő vitában rávezeti a Társaság jelenlévő tagjait arra, hogy „... mily hasznos, sőt szükséges volna már e részben is komoly lépéseket tennünk, t. i. a nép ajkán forgó vagy régi iratokban, nyomtatványokban megőrzött népdalaink összegyűjtéséhez és kiadásához fogunk”. Arról is szól, hogy e dalokat „jegyzésekkel s magyarázatokkal kísérve kiadni régi óhajtása, de gyűjtelékét mindig szaporíthatni remélvén, végső kezét tenni a munkára, még korálja...”. E „gyűjtelék” mintegy kétszáz dalt tartalmaz — folytatja — és még legalább hatszáz dalt remél. Ma már kicsinyeljük a számot, de ak-

kor meglepően merész lehetett az állítás, mert pl. Toldy Ferenc „elcsodálkozott, odalón a meglepetéstől”, hisz legfeljebb hatvan népdalra gondolt. Erdélyi ezzel az első csatát megnyeri. Úgy véli azonban, hogy addig kell ütnie a vasat, míg meleg. Még este megszövegezi az országos gyűjtést meghirdető levelet a hírlapok és divatlapok számára. Ugyanakkor levélben fordul a Tudós Társasághoz, hogy engedné át az 1831 óta beérkezett dalokat. Az Akadémia 1831-ben felhívta tagjait népdalok gyűjtésére és beküldésére. A felhívás eredményeként beérkezett dalokat Vörösmartynak és Toldy Ferencnek adták át véle-

ményezésre, akik az 1833-as nagygyűlésen tettek jelentést a két kötetnyi válogatott anyagról és javasolták kiadását. Ez után még érkeztek be újabb gyűjtemények. Az Akadémia tervezte is kiadásukat, de az az anyagi fedezet híján késett, végül elmaradt. Ezt az összegyűlt anyagot kérte Erdélyi az Akadémiától.

A visszhang kedvező, Erdélyi várakozása igazolódik. 1844 április elején már arról számolhat be, hogy „... a szép cél el fog éretni, s költészetünknek oly forrás vagy legalább segéd kútfő nyilandik meg, mely a magyar nép eredeti, s idegentől ment szellemét leg-hívebben fogja tükrözni”. Ez év

április 19-én hosszabb időre el-
utazik. Távollétében Garay János
vállalja a Kisfaludy Társasághoz
beérkezett küldemények gondozá-
sát. Másfél évvel később, amikor
hazaérkezik és nyár múltával a
Társaság tagjai is összeverődnek,
1845. szeptember 27-én tájékoztat-
ja őket az eredményekről, s egy-
ben feltesz néhány kérdést a továb-
bi elképzelésekről a gyűjtemény
sorsát illetően: pl. egy személy
vagy egy választmány vé-
gezze-e a dalok rendezését, teljes-
ségre törekedjenek-e a kiadásnál,
vagy megelégedjenek a válogatás-
sal, végül csak a szövegek adassa-
nak-e avagy a dallamok és magya-
rázatok is? Erdélyi kérdései a

lényegbe vágnak, a válasz is velős: „... az átvizsgálást, a kritikai kiszemelést, a szöveg hű előállítását, rendezést, felvilágosító magyarázattal ellátást az e nehéz munkálkodáshoz szükséges szellemi egység tekintetéből ... egy tag eszközölje ... egy szerkesztő ... az ülés tétovázás nélkül Erdélyi Jánosban pontosította össze bizodalalmát, ki e tárgyról már kétszer oly lelkesen értekezett a társaság körében, s népkölteményeink kiadását indítványozta.”

Erdélyi János azonnal hozzáfog az anyag rendezéséhez. Gyorsan halad a munkával. Amikor a kiadóval kell tárgyalnia, kiderül, hogy a Társaság ugyan megad minden

erkölcsi támogatást, adja a cégért, a költségek fedezésére azonban nincs módja. A gyűjtemény sorsa válságosra fordul, Erdélyin áll vagy bukik a kiadás. Végül is sikerül úrrá lennie a nehézségeken: megszerzi az anyag- és a nyomdaköltségek fedezetét. Talál egy mecénást, „egy nevét elhallgató hazafit”, Ferenczy Lajos pesti, később tokaji ügyvéd személyében, aki Erdélyinek barátilag kölcsönöz 2000 forintot erre a célra. (Nagy pénz volt ez akkor, egy szerkesztőnek több mint egy évi fizetése!) A nagy akadály elsimult — 1846 januárjában —, nyomdába mehet a kézirat. Néhány héttel később kibocsájtja az *Előfizetési Felhívást*

”Minden rendű és rangú olvasóhoz”, az egész társadalomhoz fordul, nemeshez és nemtelenhez egyaránt. A páratlan nyilvánosságot arra használja, hogy a vállalkozáson túl népszerűsítse a gondolatot „az együgyű, iskolátlan magyar nép” költészetének elismerését. Bemutatja a meghirdetett kötetet, kiemeli értékeit, kedvet csinál hozzá. A gyűjtemény — írja a *Felhívás* — gazdagítja majd a hazai irodalmat és művelődést „népünk szívének lepletlen fölismerése” segítségével. Kiemeli a népdallamok, azaz „a magyar népzene” értékeit, amelynek nyomán „zenei magyar világunk is új fölfrissítést, biztosabb művelődést fog nyerni, s

talán éppen alapját vetni egy — az európai népek sorában eddig el nem ismert — magyar zenei iskolának . . . , amely minden, de minden szellemi birtokaink közt . . . — legmiénkebb —, s elvitázhatlan tulajdonunk”. Végül újra a messze vezető politikai tanulság: „Tanuljunk a népet ismerni, ebből, mi tőle van. Fogadjuk el érzéseit, barátkozzunk meg gondolkozásmódjával: hogy elfogadhassuk, s élő munkás érzéssé emeljük magunkban ama szent tartozást, melyet a hazától politikai téren is vár a nép.”

Erdélyi a későbbiekben sem bíz semmit a véletlenre. Megszervezi a terjesztést. A *Felhívást* szétküldi

200 „közhasznú” egyletnek, kaszinónak, társas körnek. Kéri támogatásukat és ismerteti az előfizetés módját. Tudja, hogy az sem mindig, mikorra jön ki a kötet. Úgy időzíti a megjelenést, hogy a példányok a kor nagy kereskedelmi és társadalmi eseményére, a Józsefnapi vásárra kerüljenek piacra, ill. ponyvára, drágább és olcsóbb kiadásban. Az utóbbiakat — két ezüst huszasért — „csak falusi, s szegényebb sorsú köznép” között árusítják, míg az 1 Ft 20 krajcáros, tetszetősebb köteteket városon. A „népkönyv” sikere páratlan: „nem jut eszünkbe, hogy magyar mű valaha e népdalgyűjteményhez hasonló keresettségnek

és keletnek örvendett volna” — írja a Pesti Divatlap. Olyannyira vásárolják, hogy a nyereszkeskedni akaró nyomdászok zugkiadásokat hoznak forgalomba és megindulnak a tárgyalások a német nyelvű kiadásról.

A váratlan siker a Kisfaludy Társaságot a vállalat folytatására ösztönzi. A 31 íves második kötet 1846 végén kerül nyomdába, és 1847 január elején adnak hírt megjelenéséről. A III. kötet elkészültét Erdélyi ez év július 31-én jelenti a Társaságnak. A legvékonyabb, 21 íves könyv 1848 júniusában kerül a közönség kezébe. Időközben nagy változások következnek be, ezekre a szerkesztő az előszó

1848. március 15. előre keltezésével és a *Hazafi dal* közlésével emlékeztet. A *Hazafi dal* alcíme a népdalokat dajkáló nép évszázados vágyát mondja ki: „Március 20-án, midőn Pest megye közgyűlésén a szabad föld kihirdettetett.”

A néprajztudós munkája valójában akkor teljesedik ki, amikor 1845 szeptemberében hozzáfog a beérkezett küldemények rendezéséhez, válogatásához és csoportosításához. Szerkesztői munkája a kiadói lehetőségek függvénye. Ez utóbbiak még tisztázatlanok, több szempont keresztezi egymást. A tudományos szövegkiadás, a politikai cél — „a népnevelés eszméje” — és az esztétikai példatár igénye

nem válik el egymástól, de módosítja a tervet a gazdasági kényszerűség, a kelendőség, mert biztosítani kell a további kötetek megjelenését, a folyamatosan érkező gyűjtemény teljes feldolgozását.

Erdélyi, amikor hozzáfog az első kötetbe kerülő 95 küldemény mintegy négyezer dalának rendezéséhez, még nem tudja áttekinteni anyagát. A Társaságtól szabad kezet kap. A nagy szabadság nagy gond, magának kell megküzdenie az anyaggal, kialakítania a válogatás szempontjait, a rendezés elveit. Külföldi útján ugyan megismerkedett — az itthon kézbe vettek mellett — német, osztrák, francia, ukrán és lengyel gyűjteményekkel,

legalábbis egy részükkel, és felkereste a kor legnagyobb tekintélyét, Jacob Grimmet; azonban számolnia kell a hazai anyaggal és az itthoni kiadási lehetőségekkel. Azzal tisztában van, ha tudományos igényekkel dolgozik, a variánsokat is adnia kell a dallamokkal együtt. Ehhez nem is a kedv, mint inkább az anyagi eszköz hiányzik, hisz egy kb. 30 íves kötetbe nem fér bele mindez. És a könyv kelendőségét is veszélyezteti. A sikerre pedig nemcsak az anyagi kényyszer szorítja, hanem a politikai cél is.

A néprajz-tudós munkamódszéről az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában őrzött, mintegy

tízezer dalt magába foglaló gyűjtemény kéziratain tett vastag piros ceruzás szerkesztői megjegyzések adnak képet. A beküldött dalokat Erdélyi összeveti a már ismertekkel, megvizsgálja eredetiségüket, együvé tartozásukat, ill. egységüket. Az együtt beküldött, de nem együvé illőket szétválasztja. Szigorúan kirostálja a nem népi eredetűeket. „E számban egy népdal sincs.” — írja pl. az egyik gyűjteményre. A „kölcsonzött” dalokat felismeri, akár csak az egyikben észreveszi Fáy András dalát, a másikat áthúzza, mellé írva: „hamis”, „nem népi”, „az első verse látszik népinek, a többi pótlék”. Azt is észreveszi, ha a

gyűjtő saját versét csempészi be, azonnal „műcsinálmánynak” bélyegzi. Lelkiismeretesen válogat és ellenőriz. Előfordul, hogy maga sem tudja eldönteni a dal provenienciáját, akkor további ellenőrzést javasol: „Meg kell vitatni valódiságát!” Egy alkalommal egy szép, de elrontott dal mellé azt írja: „Jó, de ki kell egyengetni, az az visszavinni a népihez.” Visszajavítja az irodalmias kifejezéseket, pl. a „hegyorom” szót „hegyormóra”, ahogy a nép használja. Az eredetiségre gyűjtőit is figyelmezteti, és inti őket a „hűségre”, valamint „a mestergerendai könyvekre”, régi lejegyzésekre: „... pusztán, tisztán csak a népire mélt-

tóztassanak szorítkozni . . .”, „a népek ajkiról eltanulva . . . minden csinosítás vagy nemesítés nélkül, pusztá meztelenségben . . .” kéri a dalokat. Gondosan ügyel a helyes olvasatra. A kéziratok piros ceruzás javításai, jegyzései mutatják, hogy ebben a munkában nem annyira tanulmányai segítik szinte kivétel nélkül biztos ítéletét, mint inkább „veleszületett fogékonyságából származó helyes ítélőképessége” — mint K. Posonyi Erzsébet fogalmazza. Ugyancsak ő adózik elismeréssel a szerkesztő műízlésének, amellyel az azonos dallamú, együtt énekelt vagy a lejegyzésnél össze-zavart dalok egységét, eredeti alakját visszaállítja.

A nagy munka tudományos szempontból mégsem hoz teljes sikert. Az I. kötetben elég sok a heterogén anyag: igazi népdalok és balladák mellett kerülnek bele átalakított, összeolvasztott dalok, műdalok, csúfolkodó énekek. Erdélyi hallása és ítélőképessége sok esetben küzd a kor felfogásával, amely megengedi az egyes dalok összeolvasztását, s ebből a küzdelemből gyakran a korízlés kerül ki győztesen. Ő maga is magyarázatra szorulónak érzi eljárását, mint arra az I. kötet előszavában kitér: lesznek dalok, írja, amelyek három vagy négyből vannak összerakva, majd így folytatja: „Ez máskép nem is lehet. Mert mint

egyik küldő írja — az ilyen dalokat egyik elkezdi, és ahány danolja, mind bővíti újakkal — miből természetesen következik, hogy a különféle beküldést szabad is, lehet is összeolvasztani.” Erdélyi szempontjait (kelendőség, népszerűsítés, példatár stb.) ismerjük, de akár egyik, akár másik szándék vezette, eljárása napjainkban már nem elfogadható.

A népdalokkal való foglalkozás, a hatalmas anyag átvizsgálása az igazi stúdium, az igazi műhely. A szerkesztő nagy utat tesz meg az I. kötettől a III. kötet befejezéséig. A fejlődés már a II. kötetben mutatkozik. Jobban figyel a hitelességre, a variánsokra és a vidékek

szerinti eltérésekre. Pótolja korábbi és okkal kifogásolt mulasztását, amikor lehetőség szerint megadja az I. és II. kötet dalai nagy részének a vidékét, lelőhelyét. E téren a III. kötetben lép igazán nagyot, amikor minden egyes dal alatt közli a vidék megjelölését. A II. kötetben folytatja a kísérletet, amelyet korábban a *Csángó dalokkal* megkezdett. A *Székely dalokat* külön, vidékek szerinti csoportban adja. Munkája közben egyre világosabban látja a népdalkincs tájak szerinti különbségét, e különbségek szociológiai és néplélektani eltéréseinek jelentőségét, mint arra a II. kötet tanulmányában kitér. A III. kötetben helyes úton jár,

amikor egy csoporton, műfajon belül etnikai egységek, azaz vidékek szerint csoportosítja a dalokat. Nagyobb gondot fordít a variánsokra is. Míg az I. kötetben talán összeolvasztotta volna őket, itt külön dalként adja.

Eredeti és önálló Erdélyi rendszerezése. A későbbi gyűjteményeknek mintául szolgál. A dalokban kifejeződő eszmekör szerint fog össze egy-egy csomót, azon elv szerint, amelynek alapvetését tanulmányában adja. Az élen mind a három kötetben a *Szerelmi dalok* állnak. Ez a legnépesebb csoport, itt a legtöbb hiteles, jó népdal. A legbensőbb érzelmeket megszólaltató dalok után koncentrikus

körönként tágul az anyag, a 2. csoport a nép „családéletével”, ünnepeivel összefüggő *Lakodalmi dalokat* adja. A vigalmakhoz tartoznak a *Bordalok* (3), míg a népelet kiszolgáltatottságát a *Haramja és pusztai dalok* (4) tükrözik, együtt a sérelmeket megtorló és oldó *Gúnydalokkal* (5). Az érzelmi élet újabb szférájához, a hithez a *Komoly dalok* (6) vezetnek át. A vallásos érzés a *Szent énekekben* (7) jut kifejeződésre. A hazafiság és hősiesség énekeit a *Történeti és nemzeti dalok* őrzik, valamint a *Katonadalok*. Besorolásuk a 8. és 9. helyre Erdélyi felfogásából következik, miszerint a nemesi ország-

ban a jogfosztott népnek csak faluja van, nem pedig hazája.

Az elbeszélő műfajt a *Románcok és rokon* c. fejezet (10.) képviseli, ebben kapnak helyet a balladák. A *Játék- és gyermekdalokat* a *Csángó dalok*, ill. a *Vegyesek* követik. A sort a 14. helyre szorult *Mondák* zárja, ebben a csoportban a mesék kapnak helyet. Ez az a műfaj, amely a legmostohább elbánásban részesül.

A II. kötetben két újabb osztályozás tűnik fel: a *Székely dalok* és az *Íróktul*. Itt Erdélyi következetlenség mutatkozik addigi gyakorlatához és elveihez, mert a „kölcsonzött”, azaz a „tulajdonképi” népdaltól határozottan megkü-

lönböztetett daloknak is helyt ad. Következetlenségének oka nem a herderi példa elfogadása, aki a *Stimmen der Völker*ben írótól is közölt dalokat, hanem a kettős irodalompolitikai célkitűzés. Közli a nép közé leszállt dalokat, hogy az íróknak kedvet csináljon a műfajhoz, és közli őket, hogy segítségükkel népszerűsítse a legszélesebb közönség körében az irodalmat, figyelmeztessen arra, hogy az irodalom nemcsak „tudós” művekből áll.

A háromkötetes gyűjtemény hiányosságaival leginkább Erdélyi lehetett tisztában, hisz széles e hazában nála jobban senki nem ismerte sem a külföldi, sem pedig a hazai

gyűjteményeket, a népköltészetet. Tudta és kimondta, hogy még sok lenne a javítani való, de használnia kellett az időt és a közönség fogékonyságát. Várja a további munkát segítő bírálatokat, de azok — egy-két rövid kritika kivételével — elmaradtak. Mindvégig reméli, hogy egyszer visszatérhet kedves dalaihoz és tudományos szempontból is kifogástalan gyűjteményt adhat közönsége kezébe.

Szerkesztői munkája közben szerzett tapasztalatait az 1847-es *Népdalköltészetünkről* (*Magyar népdalok*) c. tanulmányában teljesíti ki. A tudós itt jut el a legmagasabbra. A százoldalas értekezés a nagy

előd, Kölcsey Ferenc előtti tisztelgéssel indul, amikor a *Nemzeti hagyományokból* veszi a mottót. E kettőnek azonban csak gondolatköre és néhány értékszempontja egyezik. Erdélyi elemzése, amelyben népköltészetünk történeti hátterét, a dalokban megnyilatkozó eszméket mint a néperkölcse és ízlés tükröződéseit mutatja be, valamint a nyelvi, esztétikai specifikumok vizsgálata, teljesen eredeti és saját. A tanulmány nyelvi vizsgálódásai a jellegzetesen magyar, idegenre nem fordítható fordulatokra, az őst őrző eredetiségre hívják fel a figyelmet, az irodalmi nyelv megújulásának nagy lehetőségére. Formai kutatásaival a nép-

dalok énekelhetőségét, könnyedségét emeli ki és ajánlja dalköltőinknek. Újak megállapításai a népdalokat indító természeti kép szerepéről. Kölcsey elítéli, Erdélyi értékeli és magyarázza őket. Utat tör a magyar versidom vizsgálata terén. A szöveg és a dallam összefüggéseinek felismerésével ráérez a magyar verselés és a magyar zene törvényszerűségeinek kapcsolatára. Annak meglátásáig nem jut el, hogy a magyar vers alapja a hangsúly és nem a mérték, mint sokáig hitték. Vizsgálódásai azonban kiindulópontul szolgálhattak Arany Jánosnak, aki a nemzeti versidommal foglalkozó értekezésében több

ízben hivatkozik Erdélyi eredményeire.

Szöveg és dallam elválaszthatatlanságának, vers és ritmus összekapcsolódásának, egymásra hatásának törvényét először 1843-ban fogalmazza meg: „Egyébiránt életben dal és nóta ugyanegy értelműek, mert népdal nincs nóta nélkül; ők együtt születnek, mint szárnyával a pillangó s emez ugyanegységből érthetjük meg, hogy . . . a puszta verseket is nevezhetjük éneknek.” Az 1847-es tanulmányban már „ős igazságnak hiszi, hogy bár ének vagy vers születésük előbb a dalban, egyik meghatja, serkenti a másikat”, „legjobb dal pedig kérdésen kívül az leszen,

hol egyszerre születik mind a kettő”. Itt adja a népköltészet és népzene egységének már-már tudományosságra törő meghatározását: „... tehát költemény és zene, bizonyos belső törvényekre, matematikai szigor kívánalmaira s egységre vitetnek vissza, mely által kimutattatik, miképen a dal és vers a magyar léleknek testvér magzati.”

A néprajztudomány a tanulmány egyik legnagyobb értékének azt tartja, hogy az író — külföldi tudósokat megelőzve — a nép lelki alkatát költészete segítségével igyekszik megismerni. E kezdeményezést elsőként Katona Lajos méltatja. Megállapítja, hogy Erdé-

lyi néplélektani gondolataival, a „magyar nép lélektudománya” körében tett vizsgálódásaival korát megelőzve előfutára lett két nagynevű német tudósnek. Moritz Lazarus (1824 – 1903) berni, ill. berlini filozófiaprofesszor, valamint Wilhelm Wundt (1832 – 1920) fiziológus, a heidelbergi és a lipcsei egyetem tanára, az első kísérleti laboratórium pszichológiai megalapítója két évtizeddel Erdélyi tanulmánya után kezdte meg kutatásait a néplélektan körében. Erdélyit az önismeret igénye, a nép politikai érdekeinek képviselője vezette vizsgálódásaihoz. 1843-ban a „státus-férfiakat” buzdítja; tanulmányozzák a nép dalait, köz-

mondásait, hogy megismerjék vágyait, reményeit, törekvéseit, panaszait. Felfogása az „érdekegyesítés” gondolatára épül: ha a műveltek megértik a tanulatlan, iskolázatlan tömeget, közelebb kerülhet egymáshoz a két szembenálló tábor, sor kerülhet az érdekek egyeztetésére, az összefogásra. Ehhez kapcsolódik a rehabilitáció gondolata. Először még csak a népköltészet méltánylása: „Dalai által sokra lesz méltó a nép a nemzet előtt!”, majd elismerése és ezzel együtt a jogok kiterjesztése: „Mikor az iskolátlan népet költészete után becsüljük, annyit tesz, hogy polgárilag is fogjuk, mert a kettő együtt jár...” Politikai

célja a polgárosodás, mint 1847-es tanulmányában fogalmazza, „ha a népnek vérébe oltod a műveltséget, a fogamzás biztossága mellett örök időkre is megőrzendi azt, s vele a polgárisodásnak nem egyént nyertél, ki meghal, hanem testületet, mely halhatlan.”

A *Népköltési Gyűjtemény* történetének első része ezzel lezárul. Amikor a szerkesztő 1847 júliusában leteszi a III. kötet kéziratát a Társaság asztalára, figyelmeztet a népköltészet egyéb „ereklyéire”: „... ne csak a mesék és mondák gyűjtessenek, ... hanem a népszájában élő találós mesék, példabeszédek, közmondások.” A Társaság ez újabb javaslatot is elfogad-

ja, és Erdélyi hozzálát a közmondások összeszedéséhez. 1848-ban szép kötetté kerekedik a gyűjtemény, akár nyomdába is mehetne. A politikai események felgyorsulása erre már nem ad időt. A közben is gazdagodott 30 íves, kilencezer közmondást magába foglaló *Magyar Közmondások Könyve* csak három évvel később, 1851 márciusában lát napvilágot. A haza szomorú állapota megmutatkozik kiállításán, kevésbé gondos, papirja rossz minőségű, a belőle áradó szellem, a tanulmány fejtegetései azonban a forradalom előtti időket idézik. A gyűjteményt világra segítő Kisfaludy Társaság nincs többé, de neve változatlanul ott

díszileg a kötet belső címlapján, hogy hirdesse a folytonosságot: "A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János."

Erdélyi még mindig nem hagyja abba a munkát, csak amikor abba-hagyatják vele: az 1851-es augusztusi, a Pesti Naplóban kibocsátott felhívás (*Gyűjtsük a hazai népszokásokat*) fiaskója után. Ezzel zárul a „kis literatúrai vállalat”, amely rövid tíz év alatt korszakos jelentőségűvé nőtt. Egyszerre indul a Pesti Hírlappal és a hadi törvényszék előtt fejeződik be. Az egyezés, az analógia szimbólum erejű.

A tervező és szervező, a gyűjtő és a szerkesztő munka tíz éve alatt született meg máig legnagyobb népköltési gyűjteményünk, a Kisfaludy Társaság első kiadványsorozata. Az ország közvéleménye „egy testben”, 114 nyomtatott íven ismerkedett meg a népköltéssel, amelynek egyes darabjai addig legfeljebb kis példányszámú énekeskönyvekben vagy elszórtan láttak napvilágot. Az 1846 és 1851 között kiadott kötetek az „Első Magyar Szépirodalmi Intézet” égisze alatt jelentek meg, a nagy tekintélyű Kisfaludy Társaság tudományos súlyával hitelesítve.

Erdélyi János és a *Népköltési Gyűjtemény* kapcsolatának teljessé-

géhez hozzátartozik az epilógus. Erdélyi az 1851-es kudarc után amint teheti, ismét jelentkezik a nyilvánosság előtt: 1855-ben és 1857-ben Heckenast kiadásában egy-egy kötet népmesével, ill. válogatott népdalokkal. Az 1855-ös előszóban, majd újra az 1857-es kötetben emlékezteti az olvasókat a régi vállalkozásra, és segítségüket kéri a gyűjtéshez: „... hogy a Kisfaludy Társaság tekintélyét folyvást megtartom, vele élek, s neve alatt megváltozott körülményeimhez képest is még mindig gyűjtök. Segédim, a régi jó társakon kívül, a sárospataki tanuló ifjak közül néhány, kik a néppel közvetlenül érintkezvén,

eredeti közléseket adhatnak.” 1864-ben még megérheti, hogy korábbi figyelmeztetését megvalósulva lássa. 1851-ben, de a szabadságharc előtt is, nagy érdeklődéssel hallgatja a „velünk élő népszakadékok”, a nemzetiségek zenéjét, dalait és gyűjti is őket. Személyes buzdítása eredményének könyvelheti el a Lehoczky Tivadar kiadásában, 1864-ben megjelenő „Kis-orosz”, ukrán népdalok gyűjteményét, amelynek előszavát Erdélyi írja. Ugyancsak ő ajánlja az olvasók figyelmébe 1865-ben Nógrádi Pap Károly palóc dalait.

Erdélyi János a népköltészet gazdag példatárával nem nyersanyagot és nem „költészeti mintát”

kínál. Olyan irodalmi légkör kialakításán munkálkodik, amelyben irodalmunk elnyeri egyéni, hazai arculatát. Barátjának kérdésére, hogy mi volt a célja a népdalok gyűjtésével, kiadásával, így válaszolt: „... az, hogy írjatok a magatok közönségének úgy, mint a népdal van írva a magáénak. E magyarázat *akkor* még bizonyosan érthetetlen volt. *Ma nem az többé.* Magyarázat jelenleg az egész költői irodalom” — írja 1855-ben.

Az írónak a népköltészet érdekében végzett munkájáról alkotott képünk nem lenne teljes, ha kimaradna belőle 1853-as állásfoglalása. Amikor a forradalom után a népiesség divatja egyoldalúság-

hoz, külsőségességhez, modorhoz, azaz „kelmeiséghez” vezetett, mint Erdélyi fogalmazza, szembeszáll a népi elem kizárólagosságának félreértésen alapuló hirdetésével. Az ellentéteket egyeztető hegeli gondolkodásával a „kelmei ellentétéhez”, az észak-európai népek befelé forduló, szikár, tömör, lényegre törő balladaköltészetéhez utasítja íróinkat. És ekkor is hozza a példákat: 1853-ban a Szépirodalmi Lapoknak küld 13 balladafordítást, amelyeket Gyulai kitérő örömmel és elismeréssel fogad. Erdélyi János népköltészet terén végzett munkásságának mindvégig ugyanaz az alapja: annak felismerése, hogy az egész néphez szóló, egy-

séges közönségre tekintő költészet végső soron az egységes, népet és nemzetet magába ölelő társadalom kialakulását szolgálja, azt segíti. A népköltészet, a nép jogainak elismerése „örök igazság”: „Tegnap szó, ma eszme, holnap ige, hogy testté legyen.”

A BÖLCSÉSZET TANÁRA ÉS TÖRTÉNETÍRÓJA

Amikor 1851 novemberében Erdélyi János elfoglalja tanári katedróját Sárospatakon, nem tekinti véglegesnek a professzorságot, átmeneti állapotnak ítéli. A pataki főiskola, egyéb református kollégiumokhoz hasonlóan, „kegyesanya”, igazi „alma mater” ezekben az években. Nemcsak a volt honvédek bújtatja, megmentve őket a kényszerű besorozástól, a császári seregben való szolgálattól, hanem menedéket ad kompromittált embereknek, mint Erdélyinek Patak, Arany Jánosnak Nagykörös.

Erdélyi helyzete azonban másként alakult, mint Aranyé. Erdélyi nem őrzi, nem őrizheti meg elszigeteltségét, kevésbé tudja megteremteni nyugalmát és fenntartani pesti kapcsolatait. A kor és a főiskola érdeke parancsol vele. Írói terveit hanyagolja, hogy teljes mellel szálljon szembe az összbirodalmi érdekeket szolgáló iskolai tanácsosokkal, védve az anyaiskola autonómiáját, nyilvánossági jogát, ugyanakkor harcolva az iskola korszerűsítéséért. Pataknek szűksége volt Erdélyire: a legnagyobb tekintélyű tanár a császári tanügyi hatóságok legveszedelmesebb ellenfele. Következetesség és erély, ugyanakkor okos taktikázás jellem-

zi ezt a harcot azokban az években, amikor a kassai törvényszék elé való idézés vagy lefogadás valóságos és állandó veszélyként lebeg a hozzá hasonlóan makacs emberek feje felett. Bizalmatlanság, gyanakvás, a főiskola bezárásával való fenyegetőzés fertőzi a levegőt. Elegendő volt pl. a közigazgatói beidőzéshez, ha egy-egy professzor vagy nagydiák Kossuth-szakállt vagy Kossuth-kalapot viselt.

És mindezen körülmények között, állandó harcban, bizonytalanságban készül fel a tanárságra és szaktárgyára. Átgondolja pedagógiai céljait, kialakítja elveit és módszerét. *Nevelésről* c. jegyzetében rögzíti felfogását. Pedagógiai op-

timizmus hatja át. Felismeri nevelés és társadalom kapcsolatát. Vallja, hogy minden ember képezhető és nevelhető, társadalmi hovatartozástól függetlenül. Vallja azt is, hogy nem elegendő az iskolai nevelés; nevel az élet, a „társadalmi összhatás”, és mindenkinek élete végéig kell önmagát nevelnie. „A tudomány, művészet és közhasznú ösmeretek terjesztésének annyi módja van a mai világban az irodalom fejlődése és a sajtó munkássága által, hogy minden ember örökös tanítvány és a kor, melyben élünk, az előkelően anyaginak mutatkozó színezet dacára is valóságos szellemiség kora minden tekintetben.”

Erdélyi a „szemlélődő”, „spekulatív” — mint ő nevezi —, azaz a hegeli böcsészettel foglalkozik. Helyzetét nehezíti, hogy arról a filozófusról tart kollégiumot, akit másfél évtized, a „hegeli pör” első menete óta halottnak tekintenek a protestáns iskolákban, azóta, mióta Wargajános, Szeremley Gábor (Erdélyi elődje) és Tarczylajos „leverettek”. A pesti tudományos életet antihegelianizmus uralja, Szontagh Gusztáv és Hetényi János egyezményes böcsészete.

A fennmaradt tanári jegyzetek tanúsága szerint a böcsészetet Hegel szellemében adja, az egész hegeli rendszert azonban nem tár-

gyalja. *A szemlélődő bölcsészet történeti fejlődésében* c. jegyzete tankönyvet pótol. A filozófia történeti fejlődésének nagyvonalú vázolója a *Fenomenológia* ismertetésével kezdődik. Tájékozottságával, Hegel gondolatvilágának helyes értelmezésével, valamint világos, érthető nyelvével a kor filozófiai irodalmából magasan kiemelkedik. Erdélyi írásai mai szemmel olvasva is elgondolkoztatók és eszméltezők. A *Fenomenológia* friss, életteli magyarázatával, perspektivikus tárgyalási módjával láthatóan közelebb áll Erdélyihez, mint a jegyzet második fele, a ridegebb, már-már szőrszálhasogató *Logika*. Ezért sikerül kevésbé a *Logika* bemutatása.

Belevész a skolasztikus, bonyolult fejtegetésekbe. Kortársaihoz hasonlóan Erdélyi sem látja, hogy a *Logika* valójában ugyanazon kérdésekkel foglalkozik, mint a *Fenomenológia* első, nagyobb fele, de míg ez utóbbi a rendszernek dióhéjban való bemutatása, addig a logika és az azt követő *Természet és Szellemszűz* a rendszer aprólékos kifejtése ezer meg ezer útvessztőjével együtt. A *Logika* előadásakor Erdélyi a teljes hegeli szöveget veszi alapul.

A jegyzet — miként az előadások — általában az egész filozófiában tájékozatlan vagy abba épp csak belekóstoló ifjak tananyagául szolgál, az ő igényeikhez alkalmaz-

codik. Alapszövegek, amelyeket a tanár — a margón szereplő nevek és szavak után ítélve — gazdag példatárral egészít ki. Erdélyi tanárként nem mindenki előtt népszerű. Nem tartja be a tanmenetet, nem szorítja a lusta diákot a tanulásra. Akit azonban érdekel a tárgy, azt magával ragadja. Kitűnő, színes előadó, akinek óráit más osztályok diákjai is látogatják. Kialakul körülötte egy kör, amelynek tagjai megértik és megkedvelik a filozófiát. Erdélyi János órái inkább előadások, mint „leckék”. A jegyzetek lapszéli emlékeztetőiből következtethetünk arra, hogy mennyi mindenről beszél: utazási emlékeiről,

korábbi és legújabb olvasmányélményeiről. Képzőművészeti kitérőket tesz, metszetekkel, az antik szobrokról készült másolatokkal illusztrálja szavait. Történeti példákat hoz hazai események magyarázatához, eszmetörténeti fejtegetésekbe bocsátkozik, az anyagban nem szereplő filozófusokat, műveket mutat be. A korban hallatlanul széles körű ismeret- és műveltséganyaggal fűszerezi a sokak számára száraznak tűnő filozófiai órákat. Kitágítja hallgatói látókörét, és kívánatos ízelítőt ad filozófiából, általában a művészetekből, történelemből.

Filozófiai stúdiumai során formálódik benne néhány cikk témája,

de még hallgat. Elsősorban az foglalkoztatja, mi lehet az oka a hazai szellemi élet, filozófiai gondolkodás elmaradottságának. Azt a korabeli, unos-untalan hangoztatott nézetet, mely szerint a magyar nép, a magyar szellem nem alkalmas a bölcsészeti tanok befogadására, hazugnak és ostobának ítéli. Bizonyos, hogy volt már mondanivalója korábban is. Talán tovább is hallgat, ha nem kér tőle több ízben cikket Toldy Ferenc. Erdélyinek nincs kedve megszólalni a bölcsészettel ellenséges szellemi közegben, annál kevésbé, mert hegelianus: „... mióta efféle cikke-lyeket írok, soha sem írtam más, mint hegeli szellemben és pedig

eleinte akaratomon kívül, később aztán rendszeresen is” — mint Toldynak bevallja. Miután Toldy ennek ellenére is megnyitja az Új Magyar Múzeumot az általa „nem pártolt iránynak”, Erdélyi ismét hitet tesz Hegel mellett: „Én ígértem, s nem adtam cikket — írja Toldy sürgetésére —, mert félttem, hogy többször hallva Kegyed nyilatkozatát Hegel s más efféle bölcsészek ellen, kedvetlenül fogok vétetni; mert mi tűrés-tagadás! nekem Hegel szellemében kell szólnom minden tétova nélkül.” Azzal tisztában van, hogy érzékeny pontokat fog érinteni, ezért óvatosan nyúl a darázs-fészekbe egy Horváth Cyrill munkássá-

gát méltató cikkben. Hegel nevét nem mondja ki, „egy nagynevű idegen bölcsészről” beszél. Nem elsősorban Horváth filozófusi értékelése a jelentős itt, hanem az, hogy az Akadémia hivatalos lapjában, az Új Magyar Múzeumban visszapillant a hazai Hegel-recepcióra, és Hegel filozófiáját a korábbi torzításokat korigálva mutatja be. Cikke a hegeli perújrafelvételt hirdeti: az első frontális támadás a levertnek kikiáltott „berlinizmus” zászlaja alatt — és ami a legfontosabb — Erdélyi filozófusi munkásságának nyitánya. Fölényes, sziporkázóan szellemes hasonlatokkal, metaforákkal teli kis írása alkalmas arra,

hogy érdeklődést ébresszen Hegel iránt. Goethe, Schiller, Shakespeare műveire hivatkozva, gazdag ismeretanyagra támaszkodva mutatja meg, hogy a „homályosnak” kikiáltott Hegelt követve is lehet világirodalmi távlatokban gondolkozni és Hegelről szépen, érthetően magyarul írni. Kis cikkében azt bizonyítja, hogy a magyar gondolkodás nem idegen Hegeltől, mint hangoztatták. Mindez „ügyesen kitalált fölfedezés”, „alig több ráfogásnál”. A magyar szellemnek, folytatja, „se több, se kevesebb nem való, mint ami benne van, olyan mint a fű, melyet közmondás szerint kalapáccsal se lehet leverni szent György nap után; an-

nak ki kell belőle fejleni, az utat
tör magának kényszerűleg”. Mi
található tehát bölcsészetiileg a ma-
gyar nyelvben? — teszi fel a kér-
dést. Vajon nyelvünk alkalmas-e
elvont és mély igazságok kifejté-
sére? Igen, hangzik a válasz:
„... nemzeti nyelvünkben annyi
bölcsészeti elem van, mennyi elég
útmutatásnak, irányadónak. Sőt,
merem állítani, hogy van annyi,
mint a németben, csak hogy mi el
vagyunk babonázva, mint a me-
sék elátkozott hercegei, a mozdu-
latlanságra, s ha bölcsészeink eddi-
gelé többet gondolnak vala nyelv-
vünkkel, jobban sikerül nemzeti-
leg bölcselkednünk, míg most lég-
be mondjuk a szót”.

Horváth Cyrillel foglalkozó írásában alapigazságot mond ki. Azt, hogy Hegel és általában a filozófusok megértetésének, magyar nyelven való megszólaltatásának sikere nagymértékben azon fordul meg, miként fogalmazunk. Erdélyi az első, aki a hegeli pör nyelvkinzó, durvaságig fajuló polemikai után először tolmácsolja szépen és érthetően a német tudóst. Saját példájával igazolja, hogy nyelvünk alkalmas még a legelvontabb filozófiai eszmék bemutatására is. A magyar nyelv nevében tiltakozik az ellen, hogy pusztán a nyelvre való hivatkozással lemondjunk a világ nagy, iskolateremtő mestereinek megismertetéséről. A fi-

lozófia egyetemessége nevében szó-
lal fel „minden saját és kizárólagos
nemzeti bölcsészet ellen”.

Erdélyi Jánost a nemzet sorskér-
dései már a szabadságharc előtt
— különösen nyugat-európai uta-
zása alatt és után — foglalkoztatják.
Már akkor tervezi egy „nagy mű”
megírását. Arra keresi a feleletet:
milyen is népe, mi tartotta meg a
magyart századok óta nyelvi el-
szigeteltségében, átvészelve annyi
háborút és veszedelmet? Mi a
rendeltetése a Duna—Tisza vi-
dékén? A vizsgálódás 1844-ben
szomorú következtetésekhez vi-
szí: fennmaradását a nemzet mind-
ez ideig „az esetnek”, azaz a vélet-
lennek köszönheti, hisz urai nem-

igen törődnek vele. A gondolatsor következő szeme az önismeret, a nemzeti önismeret igénye, amely a nép gondolatvilágának, specifikumának vizsgálatához vezet.

1843-ban a népköltészetet teszi ebből a szempontból elemzés tárgyává. Ekkor elsősorban a „státusférfinak” ajánlja a néppel való ismerkedést, az „érdekegyesítés” plebejusi értelmezése szerint. 1845-től kezdve gyűjti és tanulmányozza a közmondásokat, népi szólásokat. A szabadságharc bukása után filozófiai stúdiumaiból következően a filozófia területére viszi át érdeklődését. Szomorú a kép, amit maga körül lát: az ország vezetőiből, az értelmiség nagy részéből

hiányzik a filozófiai és történeti gondolkodás, általában a szellemi erőfeszítés igénye. Tunyaságot, szellemi lomhaságot tapasztal mindenütt, alig néhányban él csak az igény a századokon át továbbélő előítéletek, gondolkodási sémák felülvizsgálatára, önmagunk és múltunk reális és józan, mindig csak a tényekre alapozott helyzetfelmérésére. Következmény a jogi gondolkodás, az örökös „disztingválás”, ahelyett, hogy mélyebben gondolkoznánk, „spekulálnánk”. Álomvilágba ringatjuk magunkat ahelyett, hogy végre szembenéznénk a valósággal, mint írja.

Tudósi hitvallásként fogadható el *A hazai bölcsészet jelene c. mű-*

vének következő részlete: „... csak a tények és meggyőződések szigorú egybefoglalása viheti oda műveltségi haladásunkat, hogy saját egész valónk, nemzeti méltóságunk, magunk és az emberiség irányában önismeretté világosíttassék fel, s egész történeti életünk átlátszóvá tétessék a nemzeti öntudalomban.” A kép, amellyel újabb kutatásainak célját magyarázza, felejthetetlen. Történeti, művelődéstörténeti munkákat olvasott — írja —, „... s már-már történetíró lett belőlem, de mind nem láttam, mind nem találtam még fel azt a lényegét, vagy inkább őt alapot, mely középpontja fogott volna lenni az én bölcsészet-tör-

téneti dolgozatomnak. Mikép a föstész, midőn arcot másol, a szemet rajzolja ki legelőbb, hogy mintegy folyvást nézhessen a másolandó egyén lelkébe: úgy kerestem én azt a szemet, melyen a magyarság szellemébe láthassak s nem táltam.”

Ezt a szemet, amely a magyarság gondolkodásmódjáról vall, az ötvenes években a filozófiában keresi tovább: előbb a közmondásokra terjed ki figyelme, a nép észjárását, gondolkodását vizsgálgatja, később a hazai bölcsészet jelenét, legvégén a hazai bölcsészeti múltat kutatja, ugyanazzal a plebejus történelemszemlélettel, a fejlődés, a történetiség, és a té-

nyek tiszteletben tartásával. Erről így ír: „Helyezzük be hát magunkat bölcsészetiileg is, a történeti állás jogaiba, mint a költészeti oldalon eddigelé behelyeztük már.”

A magyar bölcsészeti életet az ötvenes években az egyezményes filozófusok, az ún. sajátos, magyar filozófia megalkotói uralják, akik az életrevalóság, a népszerű előadás és a nemzetiség hármasszavával, mindmégannyi előítéllettel, akadályozzák a hazai filozófia előrehaladását. Ezeknek az akadályoknak az elgördítését, vagy legalábbis felmutatását tűzi célul *A hazai bölcsészet jelenével*. 1856-ban veszi fel

azt a szálát, amelynek gombolyítását két évvel korábban megkezdte és abbahagyta.

A hazai bölcsészet jelenét vizsgálva elmarasztalja az egyezményes filozófia szűken értelmezett, prakticista gyakorlatiasságát, mások szolgálai követését. A filozófiától nem várhatunk „közvetlen hasznot s társadalmi befolyást”. Szontagh és Hetényi nem ismeri tehát a filozófia természetét, a tudomány lassú, de annál tartósabb hatalmát: „A legelső tengernagy sem tudna egy hajót összeácsolni, mint nem készít távcsöveket a csillagász. Az éjszaki csillagot senki sem akarja lámpásba tenni, hogy utcai kóborlókat vezetgessen haza

vele. Mert hová lennének akkor a világtenger utazói?”

Erdélyi azt teszi, amit ajánl Szontaghnak és Hetényinek. Felül-emelkedik a nemzeti elfogultságokon és egyetemes művelődéstörténeti szempontból vizsgálódik. A nemzeti hibákat keményen bírálja, elismeréssel szól azonban azokról az erőkről, amelyeket mozgósítva a magyar bölcsészeti gondolkodás tudományos téren a külfölddel egyenrangú féllé válhat. Megérteti a hegeli építmény rendszerét és lényegét. Hegel nyomán, Hegelhez kapcsolódva hisz a fejlődésben, szerves folyamatosságot lát az eszmék kifejlődésében, párhuzamot az egyes szellem és az egye-

temes emberi szellem fejlődése között. Felfogásának megfelelően vallja, hogy a történelem is szerves fejlődés, és nemcsak „részletesség, töredékesség”, tények halmaza. „Mint nem pusztán vak eseményt látunk a természetben immár, úgy kell kiösmérszeni a szellemnek a történetből, mely az összes emberiség vagy egyes népfajok szerint válik emberiség vagy nemzet szellemvilágának tükörévé.” Tükört lát a történelemben és az egyes eseményekben, amelyekben megmutatkozik a mozgató és irányító szellem, az, ami forr egy kor vagy nemzet mélyében. Erdélyi a hegeli objektív idealista rendszer pályáján marad, a törté-

nelmi erők mozgatóját a szellemben látja, de felismeri az események közötti kapcsolatokat, a történelmi fejlődés szükségszerűségét. A korábbi Herder-ösztönzések, amelyeket a hegeli filozófiai stúdiók kiteljesítettek, vezetnek először arra, hogy a filozófiát, miként az irodalmat is, történelmi kialakulásában, korával és körével szoros kapcsolatban lássa. Egyik sem „... mausoleum, melyben múmiák tartatnak, hanem tiszta életelv, mely folytonos nyilatkozásaiban előhozza az ind, héber, görög, keresztyén világnézetet s alakítólag foly be vallás- és művészetre, az összes életre, bizonyosságot tevén önmagáról rendszeren, valahányszor

az emberi lélek és tudalom egyre magasabb fokozatain odafejlődik az idő, hogy egy eszme úgy szőlván megérik és átömlik az egészen”. Következésképp a filozófia fejlődésében, miként az általános fejlődésben, szerepük van a nagy szellemeknek, de a filozófia minden művelőjének is, mert hiszen „valamennyien, kicsinye, nagya, képeznek egy egészet, s állíták fel a mai bölcsészet dicső alkotmányát”.

Éppen ezért a magyar filozófia megújulásának útját nem kereshetjük sem az egyezményesek prakticista, gyakorlati bölcsészetében, sem pedig idegen nagyok szolgálai utánzásában, hanem saját

magunkban, a nemzet múltjában, a múlt megbecsülésében. „Tudom én, hogy a gondolkodás egyetemesbe visz: a nemzetet összeköti az emberiséggel. Tudom, hogy minden folyó a tengerbe siet, de mégis a tenger a folyók éltetője, a folyók a tenger élete. Kölcsönhatásban áll egymással a kettő: nemzet és emberiség, folyók és tenger. Tudom, hogy a vízcsepp természete nem más, akár Tiszából, akár Rajnábul meríttessék, de mégis a Tisza délre foly, a Rajna északra. Ilyen lenne talán az, mit a hazai bölcsészet neve alatt értek? Úgy vagyon! mert az egész csak hasonlítás. Hanem az igaz szó ennyiben áll: bölcsé-

szeti múltunk összeállításából folyó fogna elő állni a szellemi élet mozgalmával, elevenségével; és ki fogna tűnni a munkarészlet, melyet a magyarság elméje vőn a gondolkodás nehéz pályáján. Az a részlet, melyet nemzetünk az ész, a tulajdonképi emberiség ügyében leszolgált. Azon illetőség, mely reánk, mint nemzetre, az emberiség egy családjára, világpolgári kötelesség gyanánt esett a közös teendőből.

Vajha senki ne lássa magát oly nagynak, hogy kicsit lászson ebben s méltatlan magához! Vajha előítéleteink földet veszítsenek a bölcsészet mezején s adassék ellenkezőleg tám az önismeretnek és a

nemzeti tudalomnak az által, hogy az idők rendiben mindig volt anynyi életrevalósága szellemünknek, hogy ha rátelt az idő, szert fogja rendesen a szellem, a gondolkodás nehéz, de dicső munkájában. Öt-hat század beszélhet nálunk a bölcsészetről, s amit ők beszélnek, az lesz a magyarság szelleme, s bölcsészete okvetlenül.”

Az idézett szavak, *A hazai bölcsészet jelenének* utolsó mondatai, foglalják magukba Erdélyi János soron következő munkaprogramját: a hazai filozófiai gondolkodás önállóságának kimunkálását. Az önálló filozófián nem a Szontagh–Hetényi-féle „nemzeti bölcsészet”-et érti, vagyis az erőlte-

tetten hazai elméletek kidolgozását, helyesebben német filozófusok tanításainak „magyarítását”, a „viszketeg különcségeket”. Érti rajta azt az eredeti hazai filozófiai gondolkodást, amely az európai bölcsészet nagy gondolatainak és a hazai bölcsészeti múltnak együttesében, szintézisében teljesedhet ki.

A bölcsészet hazai helyzetének felmérését elvégezte 1856-os tanulmányában. Ezután kerít sort a múlt „bölcsészeinek”, azon biztató kezdeteknek feltárásához, amelyek a XVI. és a XVII. században a magyarországi gondolkodás területén szép eredményeket ígértek. Erdélyinél a „bölcsész” szó magyarázatot követel. Mindazo-

kat így nevezi, akik akár csak egyetlen művel jelentkeztek is. Ahogy minden népdalban értéket látott — egy szerény adalékot a nemzeti költészet alapjának kiteljesítéséhez —, ugyanúgy a XVI. és XVII. század minden „bölcse” rakott — „kicsinyje, nagyja” — akár csak egyetlen gondolatot, egyetlen téglát az alapra, amelyen a magyar filozófia csarnoka felépülhet.

A régi magyar „bölcse” megismerése érdekében Erdélyi áttanulmányozza a XVI. és XVII. századi magyarországi teológiai, filozófiai irodalmat, hogy nagyobb sugarú körben takaríthassa be az elődök termését. Azok a hagyományok érdeklik elsősorban, amelyek

a kor előre mutató irányzataihoz csatlakoztak, és azok a bölcészek, akik európai szintre emelték körükben a magyar bölcsészeti gondolkodást, megteremtve ezzel a fejlődést, a továbbhagyományozás lehetőségét. Ezen a téren Erdélyi a szó szoros értelmében úttörő munkát végez. Semmiféle előtanulmány nem áll rendelkezésére. Levéltárakban, kéziratárakban, könyvtárakban gyűjti össze a XVI–XVII. századi Hollandiában és Németországban megjelent diszsertációkat, az egyes írókra vonatkozó irodalmat, életrajzi adatokat, a kéziratban maradt műveket. A forráskutató tudós végigtanulmányozza mindazt az egyháztör-

téneti, történeti, irodalom- és filozófiatörténeti anyagot tartalmazó forrásmunkát, valamint az egyes nagykönyvtárak, egyházi gyűjtemények katalógusait, a folyóiratokat, amelyek eligazítást adhatnak. Tíz éven át gyűjti az anyagot. Ebből áll össze a *Magyar bölcsészek* negyedréte, 646 oldalnyi kézirat, betűrendes lexikona, az egyes szerzők életrajzára és munkáira vonatkozó adatokkal. „Adolf Mihály, erdélyi. Írt de fine demonstrationis . . .” indul az első, míg az utolsó lap, a 323/b. levélen Zdel-ler János Ferenc jezsuita nevével fejeződik be. E nélkülözhetetlen segédkönyv elkészültével foghat hozzá *A bölcsészet Magyarországon*

c. nagy szintéziséhez, amely a hazai filozófiai gondolkodásnak, a magyar szellemi élet történetének teljes monográfiája. Három kötetre tervezi.

Az elsőt, amelyet előkornak tekint, Apáczai koráig vinné, a másodikat az Akadémia megalapításának évéig, Széchenyi István fellépéséig tervezi, a harmadikban a kortársi, az 1825-tel nyíló korszak eredményeit fogná egybe. Az elképzelt szintézisből az első rész készült el *A bölcsészet Magyarországon* a Budapesti Szemle 1865–1867-es évfolyamában, amely önálló kötetként 1884-ben jelent meg a Filozófiai Írók Tárában, Bánóczi József kiadásában és előszavával.

Az egyes fejezetek — előtanulmányok — közlése 1857-ben indul meg a Sárospataki Füzetekben. Laskói Csókás Péternek a XVI. század második felében kifejtett munkássága a hazai bölcsészeti tevékenység korai indulását bizonyítja. Cáfolja azokat, akik későbbre teszik a bölcsészet iránti érdeklődés kezdetét. Szepsi Csombor Márton *Europica Varietas* c. művének méltatása a magyar nyelv filozófiára való alkalmasságát, gazdagságát illusztrálja. A karteziánus Apáti Miklós munkásságán, amelyet Erdélyi nagyra értékel, mutatja a fejlődést, amelyen a magyar gondolkodás a Laskói Csókás Péter fel-

lépését követő száz évben keresztülment.

A folytatás „az eperjesi főiskola bölcsészeti triászának”, Bayer Jánosnak, Ladivér Illyésnek és Zabán Izsáknak — mint Erdélyi írja a neveket — bemutatása. (Az első kettő elkészült, Zabáné (Czabán, Zabanius) azonban csak terv maradt.) E tanulmányok az eperjesi evangélikus kollégium szellemi műhelyét dolgozzák fel. Mindhárom tudós a kor leghaladóbb gondolatait tolmácsolja. Körükben talál visszhangra Bacon empirizmusa és Gassendi materialista atomisztikája. A következő előtanulmányok — Apáczai és Felfalusi munkássága — a modern európai

tudományosság terjesztőit, a magyar kartéziánusokat üdvözlik. (Az Apáczai-tanulmányakadémiai székfoglalója, így a többenél kidolgozottabb.) Az egyes fejezetek, rész tanulmányok kiadásától Erdélyi azt reméli, hogy velük feltámaszthatja az érdeklődést „a tudomány embereiben”, valamint a protestáns lelkészekben és tanítóokban a hazai tudományosság múltja és a haladó szellemi hagyományok iránt. Azzal is elégedett lenne, írja, ha műveivel „ . . . ifjabb elmékben valamely ingert támaszték a hazai tudományosság iránt . . . ha eme felmutatott tudományosság, melyről semminél több ismeretünk alig

volt, nevelte a nemzeti szellemben való bizodalmat”.

A bölcsészet Magyarországon nemcsak a tudósi kitartás és szorgalom példája, amellyel a legapróbb jelenségeket is összegyűjtötte, hanem nagyszabású kísérlet egy történetbölcséleti alapon álló magyar művelődéstörténet elkészítésére. Az egyes korok fontos kezdeményeit, az előremutató tanokat felismerő, rendszerező, koncepciózus, bátor, megfelelő kritikával és az ügy iránti nagy szeretettel készült munka, amelynek gazdag anyaga számos tanulsággal szolgál. Tanulságául és igazolásául azoknak a megállapításoknak, amelyeket Erdélyi korábban *A hazai*

bölcsészet jelenében megfogalmazott, hogy bár szinte minden „habütése” elért ugyan hozzánk a külföldi szellemi mozgalmaknak, de magunk általában nem sokat adtunk „lelkünk elevenségéből a tudományhoz”, amely végül is „hasznavehetetlen jószág gyanánt rajtunk száradt, mint a gyalázat”. Ezt a gondolatot illusztrálja a nagy gyűjtemény, mert valóban, hol ez, hol amaz a filozófiai iskola vagy irányzat találta meg útját hazánkba. Igazán termékenyítőleg századokon át mégsem hathatott, mert mostohák voltak a hazai körülmények, s mert jobbára csak másolgotók voltak a filozófia művelői. Erdélyi munkája ma is for-

rásértékű, és bizonyítéka a tények igazságát tisztelő, azt érvényesítő tudományos felfogásának.

Arra a párhuzamra, amely Erdélyi népköltészeti és bölcsészeti munkássága között több vonatkozásban volt, utaltunk korábban. Van azonban olyan ismétlődés a tudós érdeklődésének irányváltásában, ami figyelmét a népi erektől, a népköltészettől elfordítva más irányba terelte. Az ellentéteket összebékítő, azokat összegezõ gondolkodásmód az 1860-as évben figyelmét a magyar bölcsészet jelene és múltja vizsgálatától más tájakra vezeti. Határainkon túl tekint és szembenéz azokkal a filozófiai áramlatokkal, amelyek

új, frissítő elemként hathatnak hazai tudományosságunkra, így pl. az empirizmus és a materializmus.

Az 1850-es évektől a magyar tudományos élet — hasonlóan a némethez — fogékonyvá válik a természettudományos módszerek és törekvések iránt, mint Sőtér István és R. Várkonyi Ágnes kimutatja. Nálunk is feltámad az igény az egzakt módszerek tanulmányozására, empirikus úton haladva a kísérleti és leíró módszer kimunkálására. Az induktivizmus és a szigorú tudományos módszeresség jogos igénye azonban a Világos utáni évek depressziós légkörében gyakran bizonyos kon-

zervatív célzatú elméletellenességgel, a fellengzős teóriáknak a szűkösen értelmezett „reálpolitika” nevében való elutasításával jár, így pl. Szontagh Gusztávnál, akinek kisszerű prakticismusát és provinciális szemléletmódját éppen Erdélyi tette megsemmisítő bírálat tárgyává. Erdélyi Jánosnál, miután nyugat-európai utazásáról 1845-ben hazatért, láthatóak a gyakorlatiasságra, az egzaktságra és objektivitásra mutató igény jelei, ezeket azonban háttérbe szorítja a Hegel-stúdium. Az 1850-es években Erdélyi, akit az 1851-től tanulmányozott hegeli filozófia élménye hatalmában tart, úgyszólván távol kerül a pozitivista kor-

szellemtől, vagy legfeljebb az anyagfeltáró munka fontosságának tudatosítása révén érintkezik azzal. Hegelianizmusa európai viszonylatban megkésett jelenségnek tekinthető. Igaz, hogy termékeny ösztönzéseket köszönhet Hegelnek, ami nem változtat azon a tényen, hogy ebben az időben az önkényes konstrukciókban bővelkedő hegeli filozófia inkább akadályozója, semmint segítője a tudományok előrehaladásának.

Erdélyi János tehát bizonyos késéssel kapcsolódik vissza ehhez a polgárosodás és az ipari fejlődés szüksége diktálta alapvető koráramlathoz, amelynek európai tér-

hódítását a Comte és J. St. Mill gondolatrendszerére való hivatkozás érzékeltetheti a legvilágosabban. Ez a szellemi légkör teszi időszerűvé Bacon örökségét, akinek műveit Széchenyi István már a harmincas években tanulmányozta. 1849 után nálunk elsőként Eötvös írja zászlajára Bacon nevét *A XIX. század uralkodó eszméiben*. Erdélyi az 1850-es évek végén fordul Verulami Bacon, az angol empirizmus nagy egyénisége felé, összefüggésben munkásságának irányváltozásával. Erről a Bacon-tanulmány mellett a konkrét anyaghoz tapadó irodalomtörténeti részletkutatások előtérbe kerülése is tanuskodik. Ő maga érzi,

hogy neki, aki a „bölcészetben nemrég az idealizmusnak tette magát szószólójává”, magyarázatát kell adnia ebbeli fordulatának, újabb munkásságának, és azt meg is teszi: „... itt az ideje alább hagyni a föllengéssel s alább ereszkedni a bölcészeti állapotok kezdetéhez, becsülni a tapasztalást.” Bacon iránti érdeklődését elsősorban két könyv keltette fel: Macaulay *Lord Baconja* (London, 1855.) és Kuno Fischer *Franz Bacon von Verulam* (Leipzig, 1856.) c. műve. Mellettük tanulmányozza Rémusat, Whewell, Schelling, Buhle és Brucker műveit is. Alapszövegként Bacon *Opera omnia*jának egy 1694-es lipcsei kiadása szolgál,

amelyet 1859—1860 telén tanulmányoz. Szükségesnek tartja, hogy visszanyúljon magához a műhöz, mert tapasztalta a közvetítés megbizhatatlanságát. Ezért olvassa, jegyzeteli az angol szerzőt és ismerteti olyan alapossággal műveit, hogy „Baco magából legyen megítélhető, mert mennél többféle színes üvegen (értsd: angol, francia és német közvetítés) láttuk őt, egyszer másszor, főképp a német irodalom által, mely tisztelet, becsület, de kritikai irányának többet áldoz gyakorta, mint a jól értett igazságszeretet mindig helybenhagyhatná, pl. mikor föl sem veszi, vagy csillagig emeli Bacot”. Erdélyi elismeri, hogy a

magyar tudományosság sokat köszönhet a német közvetítésnek, *de* elkényezteti a magyart, leszoktatja arról, hogy maga válasszon, maga törekedjék megismerni az újabb és újabb szellemi áramlatokat, és — ugyancsak fontos meglátás — a fordítás letörli az eredeti művek hamvasságát, rongálja *tartalom és forma egységét, harmóniáját*, mint a bevezetésben összegezi gondolatait.

A részletes ismertetésre, az alapos jegyzetelésre elszánja magát azért is, mert jól látja, hogy — ugyanúgy, mint a negyvenes években az akkori irányzatoknál — most is jóval többen beszélnek Baconról, mint ahányan ismerik, pedig az

igazság elfogulatlan keresése és felmutatása csak a forrásokhoz való visszanyúlás segítségével biztosítható. Ezen célkitűzések jegyében kerít sort előbb a tudós és államférfi életének bemutatására, majd művének igen alapos ismertetésére, tolmácsolására, végül pedig értékelésére és hatásának kimutatására a magyar tudományosságban. Ez utóbbi résszel Erdélyi már nem készül el. Ami a tanulmányból és a hozzá készült jegyzetekből megállapítható: Erdélyi mindvégig a szigorú tudományosság szerint jár el, forrásaira gondosan hivatkozik. Munkájáról Csengery Antalnak így ír: „Én tehát magamat, mint a magyar bölcsészeti

műveltség fürkészője, azon tanulmányok után, melyeket ez ügyben tettem, a bölcsészeti tudományosságunkat a külföld ebbeli haladásával egyenlő fejlődésben találtam, *Verulami Bacorul* írok valamit, épületest is, bőven is. E részben sok fáradságot kelle tennem egy rossz latin kiadás szerint, mely itt kapható. Bacot e télen végig tanulmányoztam, lap szerint kijegyezgettem, a sok materiale nyakamra nőtt. Ha még hozzá veszed, hogy Macaulay rövid essai-jén kívül más monográfiákat (Fischer Kuno, Remusat) és történetírókat is kötelességemnek tartottam átolvasni, segédül venni, meg fogsz bocsátani, ha

késem. Egyébiránt a magyar ember — késik.”

A Bacon-tanulmányt kénytelen félretenni: „a rektorság foglal el iszonyúan” — mint 1861 májusában írja. Csengerytől újabb haladékot kér, és jelzi, hogy az év őszéig nem tudja megírni a III., a befejező részt, de bízik abban, hogy „nem sok idő múlva szabad leszek és talán kipótolom a mulasztást”. Erre azonban nem kerül sor. Betegsége ebben is megakadályozza, mint a magyar bölcsészet múltjának megírásában. Az 1860-as években egy-két kisebb íráson kívül többet nem foglalkozik a filozófiával. 1863-tól, az irodalmi tanszék elfoglalásától

kezdve érdeklődése előterébe ismét az irodalom kerül.

Erdélyi Jánosnak, a bölcsészettanárának, tudósának és történetírójának munkássága — még töredékességében is — a XIX. századi magyar filozófia egyik legnagyobb teljesítménye. Erdélyi hegeli alapon áll, az ő gondolatait interpretálja, azokat azonban a hazai viszonyokra alkalmazza, saját egyéniségén átszűrve, önálló módon képviseli. A magyar tudományos filozófiai gondolatok általa jutnak először igazi önállóságra. Nagy érdeme, hogy széles látókörével, nagy tudásával, határozott célkitűzésével új fejlődésnek veti meg alapját.

Ő az első, aki a hegeli filozófiát és általában a filozófiai fejtegetéseket olyan szép, érthető nyelven írja, mint azt *A hazai bölcsészet jelene* c. munkája ékesen példázza. Fordulatos, zamatos, a népi bölcsességet sűrítő, közmondásokból merítő nyelvvel olyanok kezébe is eljuttatja a bölcsészetet, akik emlékezve az 1830-as évek végének kiábrándító filozófiai nyelvére, soha nem vettek volna kézbe filozófiával foglalkozó művet. Greguss Ágost korán észrevette és értékelte Erdélyi érdemeit e téren: „Hegel úgy írt németül — írja Greguss —, hogy német olvasói közül csak nyelvénél fogva is vajmi kevesen élvezhetik, Erdé-

lyi úgy szólaltatta meg a hegeli bölcsészetet magyarul, hogy igazán magyarul szól, s ha meg nem értik, bizonyára nem a nyelven múlik.”

Erdélyi a magyarországi bölcsészet terén ugyanazt az alapozó munkát szerette volna elvégezni, mint amit a népköltési gyűjteménnyel, a népköltészet elméletének magyarázásával végzett. Itt is az alapot rakta, a messzi múltból, a hazai bölcsészet romjai közül szedegette a téglákat, a „bölcsészek” műveit és a közmondásokat, amelyeken majd magasba emelkedhet a magyarországi filozófia csarnoka. Erre utalt Arany János, amikor halála hírének hallva,

róla megemlékezett. A filozófia csarnoka, „kised pantheona” — mint Arany mondta — nem épült fel, de az alapok lerakásában Erdélyi János múlhatatlan érdemeket szerzett.

AZ IRODALOM „MŰBÖLCSÉSZE”,
TÖRTÉNETÍRÓJA

Erdélyi János költőként indul a pályán, bár diáktársai „esztétikus”-ként emlegetik. A pataki Olvasó Egylet pályadíjnyertes poétája szigorú bírálóként ismeretes. 1836-ban egy olvasmány van rá nagy hatással: Ludolf Wienbarg *Aesthetische Feldzüge* c. munkája, amelynek fordításába belekezd. Wienbarg után megismerkedik a többi „jung-deutsch” íróval, de az igazi élmény az *Esztétikai táborozások*. A hatás titka a két író szellemi, lelki alkatának számos azonos vonásában és társadalmi indulatuk

hevében rejlik. Az altonai kovács fia és a kaposi paraszt gyermeke egyaránt gyűlöli azt a politikai és társadalmi rendet, amely mázsás súlyként nehezedik rájuk, akadályozva a szabad gondolat és egyéniségük kifejlődését. A *Táborozások*ból a szabadság és a szépség iránti nosztalgia árad, azé a kettőé, amelynek hiányától szenved. A wienbargi próza elsősorban az ifjú érzelmeire hat. Nem olvassa, szinte hallja a szöveget. Ugyanaz a lelkesedés járja át, mint a kieli akadémia ifjait, Wienbarg egykori diákjait. A német író nem normatív esztétikára tanít, hanem az életre: „Mi az élet célja?” — kérdezi, válasza: „Maga az élet!” Arra az

életre készíti fel magyar olvasóját, amire a hazai iskolák aligha készíthették volna fel: tágítja horizontját, új nevekkal és művekkel ismerteti meg, bekapcsolja a kortársi Európa szellemi mozgalmainak áramkörébe. A berzétei nevelő figyelmét arra hívja fel, hogy friss, kritikus szemmel nézzen szét környezetében, ne fogadja el mások ítéleteit, maga vizsgálódjék. Ne szégyellje sem ifjúságát, sem plebejus voltát! Erdélyi hisz Wienbarnak, szavaiban az őszinteséget, az erőt, a megragadó egyéniséget érzi. És van még egy azonos vonás bennük: a pedagógiai szenvedély. „Nevelés azon tárgy, melyről legtöbbet gondolkoztam életemben.”

— írja a 24 éves nevelő, de írhatta volna az ötvenéves pataki tanár is.

Wienbarg nálunk ismeretlen költői-írói magatartásra mutat példát. Egyszerre a romantikus küldetés-tudatot vállaló, közösségét mozgósító néptribun, ugyanakkor a modern irodalmi élet szervezője, az élet apró jelenségeire figyelő zszurnaliszta. Ő az, akiben — azt érzi a magyar író — megvalósul világnézet és életérzés, polgár és költő egysége.

Wienbarg irodalomtörténeti jelentősége nem mérhető a nagy mesterekéhez, a vele való találkozás az adott pillanatban mégis elhatározóbb Erdélyi számára, mint Lessinggel vagy Schillerrel lett

volna. Talán csak az ötvenes évek elejének hegeli élménye mérhető ehhez. Az „ifjú német” író új utat mutat: a költő mellett a prózaíró, az esztétikus is lehet a Múzsza felkentje. Tudatosítja, hogy lezárult a „Kunstperiode”: „az írói hivatás . . . nem ártatlan kedvtelés”, hanem a kor szolgálata. Az író korának és népének eszköze, akinek kezét a „korszellem” fogja és „a történelem ércvesszőjével ír az élet könyvébe”. A legfontosabb tanulság a kor írói számára az élet és irodalom elválaszthatatlanságának tudatosítása. A kapcsolat felismerése nagy távlatú gondolat; „az irodalom az élet visszaverődése” kiindulópontja egy új értékrend

megalkotásának. A *Tdborozdsok* meghatározása szerint a szép „ . . . nem lebeg az légben, mint nem a virág és a rózsalevél: törzsökön kell alapulnia, charactert bírnia . . . A szép érzetét nemzeti érzés, az aestheticait politikai képzés előzze meg. Erő nélkül nincs jártasság, character nélkül kinyomás (Ausdruck), kinyomás nélkül szépség, úgy a szobrász vésőjében, mint az író tollában.” Az a szép, ami megfelel a kor és a nép mindenkori élet-érzésének, világnézetének és harmonizál a nemzeti formákkal, mondja ki Wienbarg. Következésképp az ízlésszabályokat a nemzet közössége, a népélet és törvényei formálják. A népek művészete,

irodalma történeti termék, az esztétika történeti tudomány, elválaszthatatlan a nemzet és a nép életétől. Az élet és irodalom összefüggésének, a szépség és nemzetiség kapcsolódásának gondolata ekkor formálódik Erdélyi esztétikájában. Az indítás hozzájárul ahhoz, hogy Erdélyi nem normatív kritikus lesz, hanem „műbölcsész”. Az arisztotelészi, lessingi, bajzai hagyomány helyett Goethe, Herder, Hegel, Kölcsey nyomán halad, az „ifjú német” írók által szentként tisztelt Jean Pault, „az én igen kedves Jean Paulom”-at tanulmányozza. Wienbarg nem rendszerépítő esztétikus, de nagy hatással volt

korára. Ifjúságának ez az élménye hosszú évekig kísérte Erdélyit.

Erdélyi János gondolkodásában jelentős változást hoz az a tizenöt hónap, amit 1844–45-ben Nyugat-Európában tölt. Hazatérve fáradhatalanul — tollal és személyes agitációval — igyekszik a bajokon segíteni. Konkrétabbá válik vizsgálódási módszere, megnő az egzaktság, az objektivitás igénye, valamint a tudomány terjesztésének sürgetése, már-már az irodalom rovására is. A megélnékülő természettudományos érdeklődés mellett a valóság ismerete is szerepet játszik ebben, a „hic et nunc”-szemlélet, azaz az a határozott felismerés, hogy *most és itt*

erre van szükség: a valóságtól el-
rugaszkodott, ábrándokat kergető
nemesi illuzionizmus helyett a
könyörtelen önvizsgálatra, hely-
zetünk és lehetőségeink reális fel-
mérésére, amihez csak a tudomány-
ban szokásos és megkövetelt ob-
jektivitás vezethet.

Az 1845—1846-os kritikákban,
cikkekben a tanulásra buzdít. El-
marasztalja a közönséget, mely
„nem olvas *tanulás*, hanem csak
mulatás végett, most, híresztelt
átalakulásunk idejében, midőn
minden percet ismeretek gyűjtésé-
re kellene fordítanunk”. Óv az
egyoldalúságtól, a tudomány le-
becsülésétől. Úgy véli, hogy „nem-
zetet hatalmassá, naggyá, s dicsővé

csak a tetté vált tudomány tehet”. Az igazolás és a példa Franciaország, Anglia. Az írói stílusnorma ez időben: szabatosság, tömörség, a rövid és mégis világos előadás. Ajánlja az útleírások olvasását, amelyekben együtt van a történelem és az élet, az útleírás a „história és a geográfia *elméletének* mintegy *gyakorlati* alkalmazása” — mint Tóth Lőrinc *Uti rajzáról* írja az Irodalmi Őrben.

Az 1845 után átmenetileg elhalványult Erdélyinél az irodalom vezető szerepébe, az irodalom elsőbbségébe vetett hit, az az illúzió, amely a felvilágosodás és a romantika irodalomkoncepciójában gyökeredzik. Megtörik nála az iroda-

lom egyeduralma a nemzeti művelődésben, mert felnő mellé a tudomány jelentőségének felismerése. Az élet és irodalom kettőssége kiegyesül és átalakul az élet, a tudomány és az irodalom hármas összefonódásává. Következésképp változik az íróról alkotott kép. Gondolatait Vörösmarty műveiről írt bírálatában fejti ki. Ekkor rajzolja meg az alapjaiban máig érvényes Vörösmarty-képet. Az Irodalmi Ór 1845–46-os név nélkül megjelent kritikája nagy visszhangot vált ki, „irodalmunk igazi kincse”, mint Frankenburg Adolf, a lap szerkesztője fogalmazza. A kedvező fogadtatást indokolja, hogy Erdélyi elsőként tesz kísérle-

tet arra, hogy egy magyar költő egész életművéből ilyen mélységű és részletességű fejlődésrajzot adjon. Ugyancsak újdonságszámba megy, hogy hőstét — a goethei világirodalom-fogalomhoz kapcsolódva — mint az első világirodalmi rangú magyar alkotót méltatja. A kritikus magasra állítja ezzel a mércét és szigorúan bírál. Bár a tanulmány bevezetőjében hitet tesz a romantikus „költő-vátesz”-eszmény mellett, de az új időknek megfelelően azt is elvárja az írótól, hogy tudományosan képzett polgár legyen, aki szavaival, tetteivel és a közéletben vállalt szerepével egyaránt szolgálja népét. Szükségesnek tartja az élet tanulmányo-

zása mellett a szakstúdiumokat. Ez az igény magyarázza a korban szokatlanul magasra emelt emberi és kritikus követelményt. A Vörösmarty-tanulmány tükrözi azt a változást, ami az íróban nyugateurópai utazása során végbement, s amelynek hatására még tudatosabban kéri számon a színvonalat. Egyre élesebben ütközik ki az egykorú magyar politikai élettel szembeni idegenkedése, amelynek más írásaiban is hangot ad.

A tudományos gondolkodás térhódítása határozott formában jelentkezik az 1847-es *Egyéni és eszmei* c. tanulmányában, de még jobban a közvetlen előzményben, a Vörösmarty-bírálat színművek-

ről írt fejezetében, az Irodalmi Őrben, amely később kimaradt a *Pályák és Pálmák* c. kötetből. Az „egyéni”, a „jellemzetes”, azaz a „reál”-fogalom magyarázatánál Schelling, Goethe és Wienburg neve bukkan fel. Schelling neve önmagában sokatmondó, méginkább a példák. Amikor Schelling a „Wissenschaftslehre” modellje szerint a természet és az emberi szellem rendszerének azonoságából indul ki, idealista gondolatainak kidolgozása közben eljut materialista kérdésfeltevésekhez. Az anyagban és a tapasztalásban látja az igazi természetszemlélet előfeltételeit. Azt nem gondoljuk, hogy Erdélyi Schelling nyo-

mán halad, az azonban tény, hogy tanulmányában, amelyben irodalmunk fejlődése szempontjából fontos kérdést vizsgál és a valóságábrázolás érvényesítését mondja ki, jelentkezik az empirizmus igénye és a természetből, a természettudományból vett példák alkalmazása.

Az „ideál” tana Erdélyi számára azért elfogadhatatlan, mert eltávolodik a valóságtól, olyan fogalmakat akar megtestesíteni, amelyek nincsenek. A példát a természetből veszi, ott sem látható nem, csak a faj, az egyed: „azaz látunk tölgyet és hársat, de olyat, melyre ez a nevezet: fa, illenék — soha”. A Szépirodalmi Szemlében — később a *Kisebb Prózákban* —

közölt tanulmány harmadik fejezete a természet és a művészet „analogon” működésének említésével indul: „E tekintetben, a természettudósok fognának bennünket eligazítani s tudományuk tekintélyével megnyugtatni . . .” — vagy később: „Itt az organizmusnak törvényét fedezzük fel, s azt mondjuk: minden életnek saját eleme s célja vagyon, még akkor is, ha nem találunk bennük egyebet mint az ugyanazon alkotó elemeknek külön adagú vegyítését.” Az alapos stúdiumot a kritikus megköveteli az írótól is: „Az egyéniség védelme az ismeretlen alapszik, vagyis a képzelő erőhöz még egy erőt társítunk, az

ismérőt, mely szükséges föltételül szabja, hogy tárgyával a költő legszorosabban tartozik megbarátkozni, azaz megtudni annak állandó és múló, tehát szükséges és esetleges jegyeit.” Az esztétikai módszerben magában is van a tudomány és az irodalom között „analogon”: az esztétikában — miként a tudományban — a gyakorlat, a művészi alkotás megelőzi az elméletet, a kritikai szabályokat: „... kritikusnak főkötevénye (kötelessége) nem a tanult szabályokhoz ragaszkodni, hanem a feltűnt elmék műveit az emberi szellemből magyarázni, ahhoz való viszonyukat kifürkészni.”

Az *Egyéni és eszményi* c. tanulmány a realizmus útját egyengeti

irodalmunkban. (Az „egyéni és jellemzetes” fogalmainak központba helyezésével folytatja és továbbfejleszti Henszlmann Imre korábbi kezdeményeit.) Elsőként száll szembe a klasszikus iskolával, amelynek idegenből jötte, utánzáson alapuló ízlésnormája nem alkalmas a korabeli magyar élet kifejezésére, de arra sem, hogy az irodalmat szélesebb körben terjessze. Erdélyi itt mondja ki, hogy irodalmunkban nincs helye többé „a költészet vasárnapivá tételének”, annak, amit az eszményítő iskola hívei vallanak. Az irodalomtól az ország és a kor, az élet teljességének ábrázolását várja: a zászlós úrtól kezdve a „rongyok szegényeinek”

bemutatásáig. Az „egyéni” elve alkalmas arra, hogy Vörösmarty költészetét, de a népköltészetet is magyarázza, azaz a műveltek és a nép irodalmának összeolvadásából megszülető új, „nemzet-népi”, népnemzeti irodalmat.

A gondolat részletesebb kifejtésére ugyancsak a Szépirodalmi Szemlében kerül sor, ahol — a korban szokatlan módon — egy fizikai műszert hoz példának. Szavainak hatása legjobban Arany Jánosnál mérhető le, aki nem sokkal a cikk megjelenése után idézte a Szemlét Szilágyi Istvánnak, mint „amely kimondja az én elvemet is”. „Költészetünk arcképe már — írja Erdélyi — szükség, hogy

maga szóljon magáról, s legyen az egész történeti tábla, melyen, mint légmérő fokain, meglássék a nép szíve vérének mértéke, hűlése vagy forrpontja egyenlőkép. De hogy érzük ezt el, amikor nem bírjuk soha is méltó elmélkedés tárgyává tenni a feladatot, hogy jőnének tisztába a népiesség eszméjével, mi némely író előtt cél, nekünk pedig csak eszköz oly szépirodalomnak előállítására, mely akkép fejezze ki nemzeti önségünket gondolataink világával, legmagasabb eszméinkkel együtt, mintha egy individuum volna az egész nemzet, azaz legyen a költészet sem úri sem népi, hanem érthető s élvezhető közös

jó mindennek, akit ép elmével áldott meg isten.”

Erdélyi a népnemzeti iskola elméleti alapvetésével megértette, magyarázta a korabeli irodalmi jelenségeket és kijelölte a fejlődés útját. A gondolat az „egyéni” és a „népi” elvének kifejtésén keresztül vezetett, nagy távlatokat nyitva meg irodalmunk előtt.

Az 1849 utáni években Sárospatakon lesz a filozófia professzora. Ez a korszak a Hegel-stúdiumok ideje, amely irodalmi, esztétikai munkásságát is módosítja. A „szellem krónikása” szólal meg az ötvenes években. A hegeli gondolatokat alkalmazza a hazai gyakorlatra. A dialektikus mód-

szer, a tézis, antitézis, amely szintézisbe olvad, jelentkezik 1853-as *Népköltészet és kelmeiség* c. tanulmányában. Tiltakozik a „kelmei”, azaz a népköltészet félreértése, a sallang és külsőség ellen, amely elborítja a Petőfi-epigonok uralta magyar költészetet.

Erdélyi munkásságában a hegeli gondolatok alkotó alkalmazásának talán legszebb példája az 1858-ban megjelent *Én, a forma és a próza* c. tanulmány, amelyben Gyulai Pállal polemizál. Ebben az író következetesen alkalmazza a tartalom és a forma egységének hegeli elvét, máig időszerű módon utasítja el az olcsó hatáskeltés eszközüül szolgáló üres retorikát,

és mutat rá arra, hogy az elméleti munka legfőbb követelménye az elvi átgondoltság, a tudományos megalapozottság: „Az író, midőn eszméit előállítja, sohasem feledheti, hogy a tudománynak legelső szépsége az igazság; és a széphez csak ennyiben van joga; mert a tudományban nincs is tulajdonképeni szépség, hanem igazság . . . A forma sem több, sem kevesebb, mint a tartalom teljessége. Ez ki van fejezve; amaz be van töltve.”

Írói arcképeiben, Petőfi- és Arany-tanulmányában, valamint az 1830–1855 közötti éveket elemző, az *Egy századnegyed a magyar szépirodalomban*, és 1859-es, illetve 1863-as *A magyar líra*,

illetve *A legújabb magyar líra c.* írásaiban az elmúlt negyedszázad, három évtized magyar irodalmát vizsgálja. A személyes tapasztalatoknak sincs híjával, hiszen az új irodalom, a népnemzeti iskola diadalra jutása nem választható el az ő nevétől. Mindvégig következetesen vallja a fejlődés elvét. Az irodalom nem is fogható föl másképpen, mint történetben, mely maga is fejlődés. Az elv tiszteletben tartása óvja meg attól, hogy egy korszakban a nemzeti irodalom végső kiteljesedését, „az aranykort” üdvözölje, és egy író vagy akár egy korszak normáit mereven alkalmazza a későbbi nemzedékre. Ezen a ponton kerül összeütközésbe Toldy

Ferencsel, aki Kazinczy Ferenc, Berzsenyi és Vörösmarty műveiben a magyar irodalom csúcsát látja, amelyhez viszonyítva Petőfi és Arany „epigon” és költészetük a hanyatlást jelzi. (Toldy használja az „epigon” kifejezést Aranyra és Petőfire.) 1855-ben Erdélyi irodalomfelfogása a korszerű, a modern, amely a „népi elem” diadalát regisztrálja, Petőfi és Arany költészetében a népköltészetből megújuló irány, a „népnemzeti” irodalom kiteljesedését üdvözli, amely Vörösmartytól kezdve ível felfelé. A nemzeti elvű szemléletet, a dolgok magyar felfogásának szükségességét mindvégig hangoztatja. A jelent bemutató, a kor kérdéseire felelő

irodalomban, az „egyszerű”, az „eredeti” érvényesülését kéri számon. Irodalmi tanulmányaiban az ötvenes években Hegel az elmélet, irodalmunk a gyakorlat, az elmélet azonban nem mindig alkalmazható a gyakorlatra. Erdélyi is megtorpan azoknál a nehézségeknél, amelyek az eszmetörténeti fejlődés és az irodalomtörténeti, egy alkotóra, egy műre vonatkozó elemzés összeegyeztethetlenségéből fakadnak.

Az 1860-as években, amikor megfakul a hegeli élmény, csökken a filozófia vonzása, Erdélyi új utakra lép. Felismeri a hegeli idealizmus, a merevség buktatóit. Azzal találhatja magát szembe,

amit egyszer már filozófusként megélt: „... itt az ideje alább hagyni a föllengéssel s becsülni a tapasztalást.” Ismét feltűnnek a tudóst idéző, a pozitívizmust sejtető vonások, amelyek a nyugat-európai út után jelentkeznek először. A tudósi arc akkor markánsabb lesz, a „csupán műbölcsészeti cél” kissé rosszalló mellékszöveget kap, s előtérbe kerül az irodalom történetírójának munkássága. Az irodalomtörténész, a filológus egyszer-másszor felvillant már Erdélyiben, pl. 1840-ben és 1847-ben. 1840 áprilisában felhívást bocsát ki a Társalkodóban. Azzal a kéréssel fordul az olvasókhoz, hogy küldjék el Katona József

kéziratban maradt, esetleg lappan-
gó műveit, mert az elhúnyt fró
édesapjának kérésére és hozzájárú-
lásával sajtó alá rendezi és kiad-
ja Katona minden munkáját. A
terv végül nem valósult meg, az
azonban jelentős, hogy Erdélyi-
ben már akkor megfogant egy
Katona-kiadás gondolata. Öt, illet-
ve hét évvel később, a Vörösmar-
ty-, illetve Berzsenyi-tanulmány-
ban ugyancsak felbukkan egy-egy
megjegyzés, észrevétel, amely a
benne szunnyadó filológust jel-
zi.

Az 1850-es években — párhuzam-
osan filozófiai munkásságával
— egyik legtöbbet dolgozó mun-
katársa a Ferenczy József és Dani-

elik József kiadásában 1856-ban, 1857-ben Pesten megjelent *Magyar Írók. Életrajzgyűjtemény* c. kétkötetes munkának. Danielik a II. kötet előszavában a felsorolt kútfők után első helyen Erdélyinek mond köszönetet: „A sárospataki főtanoda évkönyvei és Szombathy János hátrahagyott irattai nyomán irodalmi egyik tekintélyünk, Erdélyi János, sárospataki tanár, az ottani főtanoda viszonzásos történetére világot derítő, számra ötven igen becses életíratot küldött e gyűjtemény számára . . .”

A filológus, a művelődéstörténész nyilatkozik meg a Sárospataki Füzetek hasábjain, de már az

előszóban is, amikor a „szaktudományosság” korszerűségéről, művelésének szükségességéről beszél. Folyóiratában Kazinczy Ferenc, Dajka Gábor ismeretlen műveit, leveleit közli, buzdítva társait és olvasóit kéziratok gyűjtésére, kiadására. Ugyancsak sürgeti a pataki könyvtár értékes kéziratának, Szombathy János pataki tanárnak 1788-ban megkezdett, a pataki főiskola történetét feldolgozó latin nyelvű munkájának kiadását. Végül ő maga bocsájtja közre ezt 1860-ban a *Monumenta protestantium Hungariae* I. kötete gyanánt. Az ötvenes években foglalkoztatja egy Kazinczy Ferenc monográfia gondolata, miután azonban

Toldy Ferenc belekezdett megírásába, Erdélyi letesz tervéről.

1863-ban életkörülményeinek változása teszi lehetővé, hogy nagyobb irodalmi munkába fogjon. Az irodalmi tanszéket elfoglalva a tankönyvhiány pótlására jegyzetet készít, *Bevezetés az irodalomtanba* és a *Világirodalom története* címmel. Az elvi bevezető, az „Első könyv” elkészült. A „Második könyv” a keleti irodalmakat: a kinait, a hindut, az egyiptomit, az arabot, a hébert és a törököt mutatja be. A „Harmadik könyv” a görög és a latin irodalom történetét adja. A latin irodalomtörténet töredékes, az látszik rajta, hogy az író hirtelen bekövetkezett halála

után a hátrahagyott jegyzetekből írta meg, illetve állította össze egyik tanártársa, Emődy Dániel. A több kötetre tervezett irodalomtörténetből — posztumusz munkaként — mindössze egy jelenhett meg.

Az *Ókori irodalom története* nem alapul eredeti kutatásokon. A bevezető elméleti és tudománytörténeti fejezeteinek kidolgozása során sokat vesz Theodore Mundt *Allgemeine Literaturgeschichte* c. művéből, míg anyagában leginkább Johann Scherr *Allgemeine Literaturgeschichte* c. munkájára támaszkodik. E két német szerzőn kívül használ más német műveket is, elsősorban Rosenkranz, Hammer-

Purgstall és Graesse irodalomtörténetét. Egyiket sem követi azonban szolgáian. Különösen Mundt jelzi a visszatérést ifjúsága ideáljaihoz a hegeli világban tett kalandozás után. Mundt könyvét Erdélyi már a harmincas évek végén megvásárolta és tanulmányozta, mint arra a sárospataki Könyvtár egykor Erdélyi birtokában lévő példányának autográf bejegyzéseiből következtethetünk.

Erdélyi irodalomtörténeti művei ugyanúgy, mint a hazai filozófia történetét feldolgozó monográfiája, nagy tudományos apparátussal dolgozó módszerre és önálló rendszerre épülnek. Kéziratban maradt előtanulmányai, lexi-

konjai, jegyzeti utalnak arra az elmélyült és alapos, a szaktudományosságot tisztelő tudósi munkára, amelynek eredményeként születtek tanulmányai, szintézisei.

Írói, tudósi tevékenységével arra törekedett, hogy mélyebbre vágja a magyar művelődés barázdáját. Költészetben, irodalomtörténetben, filozófiában, de tanárként és szerkesztőként, irodalomszervezőként és közéleti emberként is a nép műveltségének gazdagításán, a hazai művelődés alapjainak szélesítésén dolgozott, mert meggyőződése volt, hogy vékony elitkultúrára támaszkodva nem oldhatjuk meg nemzeti feladatainkat. Mint ő fogalmazta: „Az én gondo-

lataim az irodalomról [kiegészíthetjük: filozófiáról, zenéről és tudományról] nagyobb körűek, mint legtöbb emberé, s ha a *népben akarék alapot vetni* az irodalmi ösmereteknek, nem annyit tesz, mintha nagy feneket igyekeztem volna terveimnek keríteni, hanem mivel jól tudom, hogy *szűk alapon nagyság nem emelkedhet.*”

BIBLIOGRÁFIA

Erdélyi János főbb művei

- Költeményei.* Buda, 1844.
- Magyar Népköltési Gyűjtemény, Magyar Népdalok és Mondák I—III.* A Kisfaludy Társaság megbízásából kiadja és szerkeszti Erdélyi János. Pest, 1846., 1847., 1848.
- Szabad hangok.* Pest, 1849.
- Magyar Közmondások könyve.* A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pest, 1851.
- A hazai bölcsészet jelene.* Sárospatak, 1857.
- Kisebb prózái.* Sárospatak, 1863.
- Az ókori irodalom története.* Az Egyetemes irodalomtörténet első teljes része. Pest, 1871.
- A bölcsészet Magyarországon.* Bp., 1885.
- Pályák és Pálmák.* (Tanulmányok) Bp., 1886.
- Aesthetikai előtanulmányok.* Bp., 1888 (OK 243); 1898² (OK 615—616.)
- Tanulmányok.* Bp., 1890.
- Erdélyi János Útinaplója és úti levelei.* Kiad.: T. Erdélyi Ilona. Bp., 1951.

Válogatott esztétikai tanulmányok. Kiad. és bev. Heller Ágnes. Bp., 1953.

Erdélyi János válogatott művei. Kiad. Lukácsy Sándor. Bev. Wéber Antal. Bp., 1961.

(1.)

Erdélyi János levelezése I—II. Kiad. T. Erdélyi Ilona. Bp., 1960., 1962. (Fontes 2., 3.)

Az Erdélyi Jánossal foglalkozó szakirodalomból

GREGUSS ÁGOST: Emlékbeszéd Erdélyi Jánosról. MTA Évkönyvei 1869.

GREGUSS ÁGOST Beszédei és széptani cikkei. Bp., 1880.

BEÖTHY ZSOLT: Erdélyi János műbölcsélete. Budapesti Szemle 1897.

JÁNOSI BÉLA: Henszlmann Imre és Erdélyi János esztétikai elmélete. Budapesti Szemle 1914.

VERSÉNYI GYÖRGY: Erdélyi János emlékezete. Irodalomtörténet 1914.

BEÖTHY ZSOLT: Romemlékek. Bp., 1923.

HUSZTINÉ RÉVHEGYI RÓZSA: Erdélyi és Hegel. Budapesti Szemle 1917.

K. POSONYI ERZSÉBET: Erdélyi János és a népköltészet. Ethnographia 1927.

- HARASZTHY GYULA:** Erdélyi János irodalom-
szemlélete. Bp., 1940. (Irodalomtörténeti
Füzetek 66.)
- BANÓ ISTVÁN:** Jegyzetek Erdélyi János 100
éves Népköltési Gyűjteményéhez. Válasz
1947 II.
- SÓTÉR ISTVÁN:** Nemzet és haladás. Bp.,
1963.
- ORTUTAY GYULA:** Halhatatlan népköltészet.
Bp., 1966.
- HORKAY LÁSZLÓ:** Erdélyi János, a filozófus.
(Kézirat)

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

AK 1737 k 8183 – Terjedelem: 6,75 (A/5) ív

HU ISSN 0133-1884

8469 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

A MŰLT MAGYAR TUDÓSAI

A magyar tudomány nemzetközi jelentőségű személyiségeinek életrajzát foglalja magába egy-egy kötet. Áttekinti életüket, tudományos működésüket, vizsgálja jelentőségüket mind a hazai tudománytörténet, kulturális fejlődés, mind pedig az egyetemes emberi művelődés szemszögéből. A rövid, esszé-szerű tanulmányokat tájékoztató bibliográfia zárja.

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

ISBN 963 05 2486 4